

Maytrisimit'te Anlamsal / Sözlüksel Dil Öğelerinden Yabancı Adlar

Foreign Names from Semantic / Lexical Language Elements in Maytrisimit

Fidan Doğru

Doktora Öğrencisi, Bursa Uludağ Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Bursa/Türkiye

e-posta fdn1dgr@gmail.com

orcid 0000-0003-3500-1153

doi 10.54316/dilarastirmalari.1184714

Atıf

Citation

Doğru, Fidan (2023).
Maytrisimit'te Anlamsal /
Sözlüksel Dil Öğelerinden
Yabancı Adlar. *Dil
Araştırmaları*, 32: 257-280.

Başvuru

Submitted

05.10.2022

Revizyon

Revised

02.01.2023

Kabul

Accepted

28.02.2023

Çevrimiçi Yayın

Published Online

30.05.2023

Bu makale en az iki hakem tarafından incelenmiş ve makalede intihal bulunmadığı teyit edilmiştir.

This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to be free of plagiarism.

Öz

Milletler, kültürünü buna bağlı olarak sosyolojisini, tarihini, psikolojisini, söz varlığını dil mekanizmasıyla gelecek kuşaklara aktarmaktadır. Türk tarihinde hem sahip oldukları yerleşim yaşam bilgisi hem de benimsemiş oldukları din ve öğretilerle Eski Uygurlar, birleştirici özellikleriyle geçmişten geleceğe bir kültür aktarıcısı rolündedirler. Eski Uygurların benimsediği dinlerden; ilişkide buldukları devlet, millet, kavimlerden hareketle söz varlığındaki çeşitlenmeler oldukça fazladır. Eski Türkçe olarak adlandırılan döneme ait verilere bakıldığında, en fazla somut belgenin Eski Uygur Dönemi'ne ait olduğu görülmektedir. Bu somut belgelerden Budizm çevresinde yazılmış uyarlama bir eser olan Maytrisimit, o döneme ait ilk ve tek göstermeye bağlı edebî metindir. Kendinden sonra meydana getirilen farklı metinlerde de kültürel yansımaları görülmektedir.

Anlam ve görev öğeleri bakımından pek çok söz varlığı unsurunu barındıran Maytrisimit, yabancı adların kullanımı bakımından da hacimli bir metindir. Bu çalışmada Maytrisimit adlı metindeki 330 yabancı kökenli ad ele alınarak bu sözcüklerin sahip olduğu kavram alanı sınıflandırılmıştır. Yeni çıkan yayınlardan hareketle yabancı sözcüklerin toplu bir sınıflandırılması yeniden okunuşları anlamlandırılarak ifadelerin -varsa- metaforik kullanımları dipnotlarda gösterilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Anlam öğeleri, Eski Uygurca, Kültür aktarımı, Maytrisimit, Yabancı adlar

ABSTRACT

Nations transfer their culture, sociology, history, psychology and vocabulary to future generations with the language mechanism. In Turkish history, the Old Uyghurs, with their knowledge of settlement life and the religion and teachings they have adopted, are in the role of

a cultural transmitter from the past to the future with their unifying characteristics. From the religions adopted by the old Uyghurs; There are many variations in the vocabulary based on the states, nations and tribes they are in contact with. When we look at the data of the period called Old Turkish, it is seen that the most concrete documents belong to the Old Uyghur Period. Maytrisimit, which is an adapted work written around Buddhism from these concrete documents, is the first and only show-bound literary text of that period. Cultural reflections are also seen in different texts created after him.

Maytrisimit, which contains many vocabulary elements in terms of meaning and function elements, is also a voluminous text in terms of the use of foreign names. In this study, 330 foreign-origin names in the text named Maytrisimit were handled and the concept area of these words was classified. Based on the newly published publications, a collective classification of foreign words and their re-readings were interpreted and the metaphorical uses of the expressions, if any, were tried to be shown in the footnotes.

Keywords: Meaning elements, Old Uyghur, Cultural transfer, Maytrisimit, Foreign names

1. Budist Uygur Edebiyatında *Maytrisimit* ve Kültürel Yansımaları

Eski Uygur Türkçesi eserleri, kendi içinde Budizm, Manihaizm, Hristiyanlık ve din dışı çevreye ait metinler olarak sınıflandırılır (Alyılmaz 2015: 206; Şen 2016). Bu tür sınıflandırmalar, karşılaştırma esasına bağlı olarak tasnif amacıyla yapılır. Eski Uygurlar, çok fazla dinin etkisinde kalmalarıyla bildiklerinden eserler de benimsedikleri dinlere göre gruplandırılmıştır. Bu dönemde söz edilen dinlerden en çok Manihaizm ve Budizm etkisinde kalınmış ve dinî etki toplumun tüm alanlarında görülmüştür. Dolayısıyla eski toplumların / milletlerin bilinçlerinin içyapısını ve eylem dinamiklerini oluşturarak değerlerin sürekliliğini sağlayan ve disiplinler arası geçişlerin merkezinde bulunan kültürünü (Köktürk 2015) buna bağlı olarak tarihini, dilini, sosyolojisini doğrudan / birincil kaynak olarak araştırmanın tek yolu, o dönemden kalma somut bulgular olmuştur. Bu somut bulgulardan hareketle de soyut olana yani manevî değerlere ulaşılma mümkündür.

Budizm çevresinde oluşan edebî metinlerin hepsi kendi içinde ayrı öneme sahip Eski Uygur Dönemi'ni yansıtan nadide eserlerdir. Budist hikâyeler (avadāna ve jātāka) içerisinde özel yerde konumlandırılan *Maytrisimit*, söz varlığıyla dönemin yaşantısını yansıttığı kadar estetik haz uyandırmak için gerçekleştirilen sanatını, bununla birlikte Türkçenin ifade gücünü de günümüze ulaştırmıştır.

Sanskritçe kökenli olan *maitrī/maytrī*nin sözlük anlamı sevgi, şefkat; dostluk, iyilik, yardımdır (Tekin 2019: 428; Kaya, 2019: 196); metin düzleminde hem bu anlamda hem de özel ad olarak kullanılmıştır. Metinde yetmiş sekiz yerde geçen *maytrī* sözcüğü özel ad olarak kullanılırken önünde, sonunda ya da her iki yanında *tükel bilge*, *bodisavat* sıfat ya da unvan eklenerek özel bir ad olduğu belirtilmiştir. *Maytrisimit*'in yazılma amacı

Maytrı'yı tanıtarak sevap kazanmaktır; birincil sözlü kültürde¹, “anımsayabildiğini bilirsin” teoremiyle açıklanan henüz yazının, matbaanın olmadığı dönemlerde akılda kalıcılığı kolaylaştıran kümeleme yöntemi bu yüzyıllarda yazıda da kendini göstermiştir. *Maytrisimit*'in sözlük anlamı “Maytrı ile buluşma”dır (Tekin, 2019: 429). Bu metinde esas olarak *Maytrı* adında bir bilge vasıtasıyla Budizm'in temel kuralları, felsefesi anlatılır fakat derine inildiğinde disiplinleri birleştirici bir metin olarak varlık gösterir.

Metin, hem hacim hem de hazırlanışı bakımından oldukça uzun oluşuyla eseri hazırlayanların sistematik bir çalışma gerçekleştirdiği görülür. Metin, bir secde ve yirmi yedi bölümden meydana gelmektedir. Secde bölümü de dâhil her bir bölüm kendi içinde bir sistem üzerine oturtulmuştur. Metin, nataka (temsil) olarak adlandırılmış yani *körünç* olarak yazılmış; bu yönüyle kendinden sonra yazılan Türk dilinin, edebiyatının, kültürünün mihenk taşı olan *Kutadgu Bilig*'i de etkilemiştir. Eski Türk dünyasını iyi bilen Yusuf Has Hacib de *Kutadgu Bilig*'i *körünç* olarak yazmıştır (Dilâçar 2016: 28). Biri Budist çevrede diğeri İslamiyet çevresinde konu ve tema olarak iki farklı yapıda olan bu metinler, yazılış amaçları ve bu amaçların en iyi şekilde yansıtıcısı olarak tiyatro sanatından yararlanmaları ortak özellikleridir.

Metin, *nātaka* (temsil) yönüyle halk edebiyatı seyirlik türlerinden Karagöz oyunuyla da benzerlikler taşımaktadır. Karagöz oyununda da Ramazan ayında usta bir karagözcünün her gece bir oyun oynatacak şekilde en az yirmi sekiz Karagöz oyunu bilmesi gerekmektedir (And 1985). Aynı zamanda metine pek çok şahıs girip çıkmasına rağmen öz olarak Buda'nın iki şahıs üzerinden (Sāriputra ve Ānanda) öğretilerinden bahsetmesi (Elversog 2020: 177), iki göstermelik tür arasındaki kültürel belleğin aktarımını vurgular niteliktedir.

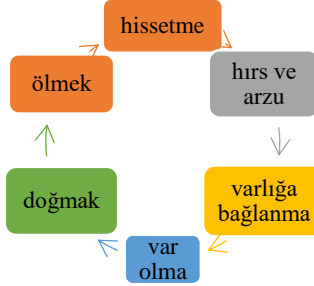
Budizm kendi içinde felsefi ve psikoloji unsurlarını barındırır fakat felsefi yönü ağır basan bir öğretilerdir (Yunusoğlu 2016: 95). Metnin içerisinde de Budist çevrede kullanılan metaforlara dolayısıyla bu felsefi ve psikolojik yönlere sıklıkla rastlanır. Özellikle 44a bölümü bir var oluş silsilesini, tekrar doğum çemberini anlatmaktadır. Tasavvufta da çok önemli yeri olan Batı dillerinden geçen reenkarasyon terimiyle ifade edilen (TDV 2011: 443) tenasüh anlayışına benzer bir anlatım görülür. Tekrar doğum çemberi olan *samsāranın* dilin gücüyle tasvir yeteneği birleştirilerek anlatılması buna güzel bir örnektir:

teginmek tıltağında az kıl(ınç) bolur az kılınç tıltağında tutyaklanmak bolur .. tutyak tıltağında kılınç bolur .. kılınç tıltağında toğmak bolur toğmak tıltağında qarımak ölmek bolur .. busuş kadgu emgek toğak sıkıg tağıg uluğ emgeklig ökmek belgülg bolmakı bolur .. ötrü ayağka tegimlig bodisvt sansarınğ berü (e)vrilmekin ukup naru tevrilmekin emgeksiz uçuz uçar: *Hissetme sebebiyle hırs ve arzu vukua gelir. Hırs ve arzu sebebiyle varluğa bağlanmak vukua gelir. Varluğa bağlanma sebebiyle var olma vukua gelir. Var olma sebebiyle doğmak vukua gelir. Doğmak sebebiyle ihtiyarlamak, ölmek vukua gelir. Keder kaygı, ıstırap. Sıkıntı, korku, dehşet ve büyük bir çaresizlik zuhur edecektir. Bunun üzerine hürmete layık bodhisattva, Samsāra'nın beriye*

¹ Detaylı bilgi için bk. Walter, J. Ong (2020). *Sözlü ve Yazılı Kültür- Sözüün Teknolojileşmesi*, İstanbul: Metis.

döndürülüşünü anlayıp, öteye doğru çevrilişini kolay ve basit bir şekilde kavrar M 44a / 1-12.

Şekil 1. *Maytrisimit 44a Bölümünde Tekrar Doğum Çemberi*

Budizm, tüm canlı varlıkların bu dünyadaki yaşamının doğum ve ölüm arasında dönüp dolaşan ıstırapla dolu bir yaşam olduğunu ileri sürer. *Maytrisimit* metnindeki yukarıdaki bölüm vasıtasıyla sürekli birbirini takip eden doğum ve ölümün başlangıcı ve sonu olmayan bir çemberin dönüşüyle *samsāra* açıklanmıştır. Yunusoğlu bu durumu, “Samsāra Doğum Ölüm Çemberidir” ya da “Samsāra Tekerlektir” metaforuyla açıklar (Yunusoğlu 2016: 221).

Maytrisimit'in en erken nüshasının tarihlendirilmesinin kimi araştırmacılara göre VIII., IX., X., XI. yüzyıllarda olduğu söylene de metin yapısı ve dil özelliklerinden yola çıkılarak bakıldığında IX. yüzyılın ortalarında ya da sonlarında yazıldığı tespit edilmiştir (Ağca 2021: 414). Bin yıl öncesinde yazılmış olsa da bu metin, “ilkel bir dram metni olmasının ötesinde resim, musiki ve dans gibi ileri sahneleme biçimleriyle modern dram metni özelliği taşımaktadır.” (Şehitoğlu 2020: 73-78).

Maytrisimit'i değerli kılan bir diğer özelliği ise Türk dili / Türkçe kavram işaretini “Türk boy ve topluluklarının konuştuıkları ortak dilin adı” anlamını metinde barındırmasıdır (Alyılmaz 2020: 24). Metinde *türk* kavramı yirmi bir yerde geçmektedir. “Türk boy ve topluluklarının konuştuıkları ortak dilin adı” anlamında, sadece bir yerde +çA görev ögesiyle, diğerlerinde ise Türk dili ibaresiyle geçmektedir. Diğer Eski Uygur Türkçesi eserlerinde de Türkçe, Türk dili ibaresi görülür fakat *Maytrisimit* bunların içerisinde en erken tarihli olanıdır (Baş 2020: 25).

Bir sembol hazinesi olan dilde bir ruh, yani kültür barınmaktadır (Köktürk 2015: 19). Büyülü bir yapısı olan dil malzemesinden yola çıkılarak bugüne kalmış yadigârlarda eski yaşantılar üzerine çeşitli sonuçlara ulaşılır. Doğan Aksan'ın dil denen mekanizmayla ilgili sözleri Türk dilinin incelendiğçe gün yüzüne çıkacak pek çok derinliği barındırdığını gözler önüne sermektedir: “Bu benim ana dilim bir denizdir; derinliğiyle, gözün erişemeyeceği genişliğiyle, sınırsız gücü, güzellikleriyle... Dibiinde gün görmemiş inciler yatar; üstünde bin bir rengin çalkantısı var.” (Aksan 2006: 9). Herhangi bir metin üzerinde çalışıldıkça daha derinlere inilmesi, öz değerlerin daha çok ortaya çıkarılması demektir. *Maytrisimit* de “içeriği, dili ve diğer özellikleri bakımından keşfedilen en önemli Uygurca metinlerden biridir.” (Elverskog 2020: 177).

Bu makalede sadece anlamsal / sözlüksel öğelerden yabancı adlar ele alınmıştır. Yabancı adların kavram alanının sınıflandırılmasının amacı, diğer milletlerle hangi açıdan ilişki kurulduğu gösterilmek istenmesindedir. Bununla birlikte Şinasi Tekin'in çalışmasının dizinindeki yabancı kelimeler, farklı sözlüklerden karşılaştırmalı verilerek düzeltme amacı güdülmüş, varsa metaforlu kullanımları dipnotlarda açıklanmıştır. Aynı zamanda yabancı sözcüklerin sayısı ve hangi dilden ne kadar geldiğini gösteren istatistiksel verilerle eserin yazıldığı çevrede etkili olan kültür çevresi gösterilmeye çalışılmıştır.

2. Yabancı Dillerden Geçen Adlar

Kavram işaretleme yöntemlerinden biri olan yabancı sözcükler, farklı kültürlerle çeşitli değişkenler açısından etkileşim içinde oluşur (Çoban 2019: 299). Bütün Avrasya'yı dolaşmış, birçok dilden beslenmiş ve beslemiş hem alıcı hem de verici konumunda (Aksan 2000: 136) bir dil olan Türkçede, Köktürkçeden günümüze farklı kültür ve uygarlıklarla siyasi, ticari, sosyal, dinî açıdan ilişki kurulurken dilde ödünçlemeler de artmıştır.

Bir dilin yapısının ve anlam örgüsünün değişmesinde, buna bağlı olarak gelişmesinde önemli bir yere sahip olan alıntılamanın, öğrenme ve özenti olarak ikisi sebebi vardır (Karaağaç 2016: 67). Eski Uygur eserlerinin çoğu çeviri/adaptasyon/uyarlama olduğundan daha çok öğrenme amacıyla yapıldığı söylenebilir. Bununla birlikte alıntılama, coğrafi sınırlara göre “Şivelerden yapılan iç alıntılar (dialectic / internal borrowings) ve komşu kavimlerin dillerinden yapılan dış alıntılar (alien / foreign borrowing)” şeklinde ikiye ayrılır (Karaağaç 1998: 359-360). Türkçe henüz bu dönemde dallanıp budaklanmadığı için iç alıntı söz konusu değildir.

Söz varlığındaki yabancı dillerden alınan öğeler iki şekilde incelenmektedir; ilki sözlükbilimde alışılmış terimleriyle yerleşmiş sözcükler, ikincisi kullanılan dile yerleşmemiş yabancı sözcüklerdir. Dilin ses eğilim ve kurallarına uymuş, yabancılığı artık belli olmayanlar yerleşmiş olanlardır; dilin ses eğilim ve kurallarına uymayanlar ise yerleşmemiş yabancı sözcüklerdir (Aksan 2000: 29). Eski Uygurların yaşantısıyla iç içe olan yabancı sözcüklerin çok azı günümüze kadar gelmiş, sadece o dönemde etkileşim içerisinde olunan kültürler dolayısıyla ihtiyaçtan kullanılmış ve fonetik ve morfolojik özellikler dikkate alınarak yeni anlamlar yaratılmıştır.

Her dil ait olduğu toplumun sosyal, ticari, siyasi, kültürel gereksinimlerine cevap verebilecek yeterliliktedir. Eski Uygur Türkçesindeki Prakrit kutsal dili olan Budizm'den alınan sözcükler, hiçbir zaman kutsal dil / kültür dili olmamış Soğdcanın etkisindedir. Eski Uygurların VIII. yüzyıldan önce yazı dili olmamasına rağmen bu yüzyıllarda Çince'den tercüme edilmiş metinlerde Soğdca kelimelerin bulunması, daha önce geliştirilmiş bir Uygur yazı diliyle açıklanır. Bu yazı dili geliştirilirken Türklerin kurdukları her yazı dili gibi öncesinde şifahi/sözlü dönem yer bulmuştur. Şinasi Tekin'e göre Türkler, aslında doğrudan Soğdca bir eserden herhangi bir tercüme yapmamışlar ancak miladın ilk yıllarında “sözlü kültür” yoluyla Soğdca kelimeler Türkler arasında yer almıştır (Tekin 2001: 37-39).

Türkçedeki en eski alıntılar Çince, Tibetçe, Sanskritçe, Toharca, Soğdca, Orta İnanca vb. dillerden geçmiş sözcüklerdir (Yavuz Öz 2020: 37). İlk alıntı sözcüklerin tespit edildiği Köktürk yazıtlarında kullanılan yabancı sözcüklerin oranı %1'den daha azdır. Eski Uygur Dönemi'nde alıntılama oranı %2 ila %5 oranında değişmekte, kimi yerlerde %12'ye kadar çıkmaktadır (Doğan 2000: 126). Talat Tekin, eski Türklerin ilişki kurdukları ilk yabancı halklardan biri Çinliler olduğu için en eski alıntıların Çince olması gerektiğini ve bunların askerlik, din, eğitim, teknik, müzik vb. alanlarına ait sözcükler olduğunu ifade etmiştir (Tekin 1983: 527).

Orijinalinin Sanskritçe olduğu düşünülen *Maytrisimit*; Sanskritçeden Çinceye, Çince'den Toharcaya, Toharcadan da Eski Uygurcaya çevrilmiştir (Şehitoğlu 2020: 73). Dolayısıyla bu dillerden geçen sözcükler çoğunlukta olmasıyla birlikte Süryani, Soğd, İran dillerinden alıntılanmış kök ve köken hâlindeki kavram işaretlerine de rastlanılmaktadır.

Kavram alanı belirtilen adlar sınıflandırılırken Şinasi Tekin tarafından hazırlanan *Uygurca Metinler II Maytrisimit Burkancılarının Mehdîsi Maitreya ile Buluşma Uygurca İptidâi Bir Dram* adlı çalışma temel alınarak tek bir örnekle sınırlandırılmış ve M ile (*Maytrisimit*) gösterilmiştir. Madde başı olarak verilenler ve kaynak dili ya da anlamı verilmeyen adlar için soru işareti (?) ve asteriks / tahmini biçimle (*) gösterilenler de Tekin tarafından 1980'de hazırlanan Berliner Turfantexte 9 (BT9), Jens Wilkens'in, Klaus Röhnborn'un ve Räsänen'in çalışmalarının okunuşları ve anlamlandırılmaları esas alınmıştır.

2.1. Budalar, Bodhisattvalar, Muhtelifler, Diğer Kişiler ve Sıfatlar

Maytrisimit'te kişilerin çoğu, üstün vasfı olan / kutsal nitelik taşıyan varlıklardır. Kişi adlarının çokluğu; olayları, durumları ve konuları okuyucuya / izleyiciye benimsetme amacı güdüldüğünden her iyi ya da kötü durumu kutsal nitelik taşıyan kişiler üzerinden anlatmak gayesindedir. Budizm'de kutsal kabul edilen varlıklar, metinde karşılıklı diyaloglar hâlinde konuşurulmuş ve bu da metne canlılık katmıştır.

Metnin yazılma amacı, Maytrı'yı tanıtarak sevap kazanmak olduğundan Maytrı ve Maytrı'nın yakınındakiler (anne, baba, oğul) hakkında ve -bir Buda olarak- kime yakın kime uzak olacağı konusunda bilgiler verilmektedir. Bu durumda varlıklar, iyi ya da kötü vasıflı olsun her durumda öğretici konumundadır. Metinde temelde üç vasıfta varlık vardır: iyiliği temsil edenler, kötülüğü temsil edenler, arada kalanlar. Kişilerin eylemleri, varlık ya da yokluk âleminde karşılaşacakları durumları belirler ve her kişi kendi eyleminden sorumludur. Böylelikle Budizm'in temel prensipleri varlıklar üzerinden aktarılmıştır.

Maytrisimit'in secde bölümü kitabın yazılma amacını vermekle birlikte bazı adlar anılarak teşekkür metni özelliği taşımaktadır. Bu bölümünde din cevherlerinin koruyucusu olan Ezrua, Hormuzta, Vişnu ve Maheşvara adlı dört büyük hükümdar; Hindistan'da Vaibhāşika eserleri telif ettirmiş Karunagriva, Sanghabhadra, Gunaprabha ve Manoratha adlı dört üstat; birçok din kitabı yazdırmış ve telif ettirmiş Şūra, Godhika, Mārceta ve Aşvagoşa adlı üstatlar ve bodhisattvalar; Budizm'e hizmet etmiş diğer kişiler Buddharaksita, Sarvaraksita ve Aşokaraksita; veliler (arhant) Mahāmaudgalyāyana, Maudgalyāyana, Şāriputra; Virūdhaka adlı hükümdar ve geçmişte

nirvanaya ulaşan Kāṣyapa, Śāyamuni adlı Burkanlar ve son olarak da gelecekte nirvanaya ulaşacak olan Maytrı Burkan adı geçer. Bu isimlerle birlikte metnin tamamındaki 144 adet yabancı kökenli Buda, bodhisattva, muhtelif isimler ve sıfatlar aşağıda listelenmiştir. Metinde bu başlık altında kökeni Orta İnanca 5, Çince 7, Soğdca 3, Toharca 1, Sanskritçe 128 sözcük tanımlanmıştır.

- açanay**<Toh.A/B ājanay~ājānai<Skr. Ājāneya: soylu at, soylu; soylu kişi (M/35-6; EUES 3).
açari<Sğd. 'c'ry<Skr. ācārya: önder, üstat, usta, öğretmen, hoca (M/34-16; EUES 3).
açataşatru<Toh.A/B ajātaśatru<Skr. ajātaśatru: bir kralın adı (M/58-44; EUES 4).
açite<Toh.B ajite<Skr. ajita: bir Gandharva'nın adı; bir rahibin adı (M/89-4; EUES 5).
ažok(a)rakkište<<Skr. *aśokarakṣita: bir öğretmenin adı (M/3-59; EUES 94).
amarı<<MP abārīg: bazıları; diğer, öteki, ötekiler, diğerleri (M/55-37; EUES 42).
anagam<Toh.A anāgām<Skr. anāgāmin: geri dönmeyen kimse (Budist aziz) (M/63-35; EUES 46-47).
anant<Toh.A ānant~ānand/<Sğd. 'n'nt<Skr. ānanda: Buda'nın bir öğrencisinin adı (M/21-18; EUES 47).
anatapindikē<<Skr. anāthapiṇḍika: bir tüccarın adı (M/20-23; EUES 48).
aṅgulimale<<Skr. aṅgulimāla: bir haydutun adı (M/58-23; EUES 54).
anirute<Toh.A/B aniruddhe<Skr. aniruddha: geçmiş zamandaki bir Buda'nın adı; Bud'nın bir öğrencisinin adı (M/24-18; EUES 51).
arhant²<Sğd. 'rx'nt<Skr. arhat: saygıdeğer (kişi); kurtuluş yolunun dördüncü aşamasında olan rahip; evliya, kutsal; rahip, seçkin, peygamber (M/50-1; EUES 59).
arśidate<<Skr. rṣidatta: Buda Maitreya'nın bir öğrencisinin adı; rahip olmayan bir Budist'in adı (M/52-3; EUES 66).
artadarśi<Toh.A/B arthadarśi<Skr. arthadarśin: bir Buda'nın adı (M/33-34; EUES 66).
aryaçantre<Toh. A āryacandre<Skr. āryacandra: Budist yazarlardan birinin adı (M/19-49; EUES 70).
arzi<Sğd. rz'y<Skr. rṣi: kâhin, keşiş, (Çin geleneğinde) ölmeyen kişi (M/103-43; EUES 71).
aśvaçi<Toh. A aśvajī<Skr. aśvajit: Buda Śākyamuni'nin bir taraftarı (M/7-28; EUES 78).
aśvagoşe<<Skr. aśvaghōṣa: Budist yazarlardan birinin adı (MS birinci veya ikinci yy.) (M/3-52; EUES 78).
atñat(a)k(o)ntin<<Skr. ājñātakaṇḍinya: Buda Śākyamuni'nin öğrencilerinden birinin adı (M/7-28; EUES 82).
badari<Toh.A bādhari<Skr. *bādhari: bir Brahman'ın adı (M/8-28; EUES 135).
bahşi~pahşi~pahşi<Çin. bo shi: öğretmen, muallim, üstat, usta; Guru, Siddha (M/73-9; EUES 138).
vairaçane<<Skr. vairocana: bir Yakşa'nın adı (M/19-8; EUES 838).
braman~bram(a)n<Toh.A brāmaṃ~brāhmaṃ~prāmaṃ~prāhmaṃ~prāmmaṃ/<Sğd. pr'mn<Skr. brāhmaṇa Brahman; Brahman (M/11-16; EUES 194).
birahspadi<<Skr. bṛhaspati: bir tanrının adı; Jupiter (gezegeni) (M/5-54; EUES 178).
br(a)hmavati<Toh. A brahmāvati~brahmavati<Skr. brahmāvati: Maitreya'nın annesinin adı (M/3-31; EUES 194).
br(a)hmayu<Toh. A/B brahmāyu<Skr. brahmāyu: Maitreya'nın babasının adı (M/38-10; EUES 194).
biranği[riti]<Skr. bhṛṅgiriti: Śiva'nın maiyetindeki bir varlığın adı (M/12-32; EUES 178).

² 'Değerli, asil ya da asil adam, saygıdeğer, aydınlanmış adam' (...) 'tapınmayı hak eden yaşlı kişi' anlamlarına gelen bir terimdir (Tokyürek 2019: 444).

bhadanta³<Skr. büyük erdemi olan rahip (M/5-37; EUES 792).

badirike<Toh.A bhadrike<Skr. bhadrika: Buda Śākyamuni'nin ilk beş taraftarından birinin adı; Śākya'nın hükümdarı=Śuddhodana; bir Yakşa'nın adı; bir Upasthāyaka'nın adı (M/24-28; EUES 135).

budarakiṣit<<Skr. buddharakṣita: bir Budist ustanın adı (M/3-58; EUES 195).

burhan~burh(a)n⁴: Buda, Tathāgata: Havari, Peygamber (bir Budist metinde de); Buda heykeli, Buda figürü, Buda'nın görüntüsü (M/6-2; EUES 200).

but<Sğd. pwt-, Man.-Sğd. bwṭ-, pwt-<Skr. buddha: Buda (M/6-17; EUES 206).

čahu<<Skr. jahnu: bir kâhinin adı (M/8-20; EUES 217).

čalapr(a)base<<Skr. jalaprabhāsa: bir Nāgarāja'nın adı (M/54-30; EUES 219).

čantal<Sğd. cnt'(')r/<Toh.A/B caṇḍāl<Skr. caṇḍāla: cellat, kastsız bir kişi (M/5-8; EUES 222).

čitrarate~čitrar(a)te<Toh.A citrarathe<Skr. citraratha: Maitreya'nın maiyetindeki bir zengin'in adı (M/ 92-16; EUES 235).

čitrasene<<Skr. citrasena: bir Gandharva'nın adı; bir Yakşa'nın adı (M/89-3; EUES 235).

čakravarti<Skr. cakravartin: (Buda'nın öğretisinin) tekerleğini çeviren=yani, evrensel hükümdar, yeryüzünün hükümdarı (M/5-5; EUES 219).

dentar<Sğd. dynt' r~dynd(')r<MP dēndār: (Budist) rahip (Skr. bhikṣu), dindar kişi (=Skr. śramaṇa, brāhmaṇa), (sapkın) rahip; seçilmiş rahip, Maniheist rahip; keşiş, papaz (M/84-20; EUES 246).

devatate<Toh.A/B devadatte~Toh.B tewartatte<Skr. devadatta: Buda Śākyamuni'nin muhalifinin adı; Mahāyāna'da başka Budaların da muhalifi (M/ 8-34; EUES 247).

duṭaḡun<Toh.B dhutaḡun~dhutaḡun<Skr. dhutaḡuṇa kişi adının bir bölümü (M/56-16; EUES 249).

āzrua⁵<Sğd. 'zrw': Maniheizm'de en büyük tanrı (= Büyüklük Babası); Budizm'de en büyük tanrı (Skr. brahmā; Budist kozmolojide) bir tanrı sınıfı (M/11-37; EUES 132).

gandarv<Toh.A kantarw~gandharv/<Sğd. knt' rṣ<Skr. gandharva: bir semavi müzisyen (M/18-39; EUES 271).

gautam<Toh.A gautam<Skr. gautama: kişi adı (M/13-46; EUES 273).

gautame<Toh.B gautame<Skr. gautama: bir Buda'nın adı (M/21-19; EUES 273).

gavampadi<<Skr. gavāṃpati: Buda'nın bir öğrencisinin adı (M/7-35; EUES 273).

gotike<<Skr. godhika: bir Arhat'ın adı; bir Budist yazarın adı (M/2-6; EUES 274).

gunapr(a)be<<Skr. guṇaprabha: bir Budist yazarın adı; bir Buda'nın adı (M/3-47; EUES 276).

himavate<Toh.A haimavati<Skr. haimavata: bir tanrının adı; bir Yakşa generalinin adı (M/7-15; EUES 280).

hormuzta~horm(u)zta⁶<Sğd. xwrmtz' Indra, Śakra İndra, Śakra (tanrıların kralı); Maniheizm'de bir tanrı adı=ilk insan, Hormuzta (M/37-12; EUES 281).

³ Bu kelime EUES'de (2021) madde başı olarak geçmez fakat açıklamalar kısmında *bhadanta* Sanskritçe karşılık olarak verilir. Tekin'in kitabında sayfa 295'te notlar bölümünde de *bhadanta* olarak okunmuştur.

⁴ 'Aydınlanma, aydınlanmış kişi' anlamındaki *burkan* terimi, Budizm'de aydınlanmaya girmiş, uyanmış kişi için kullanılır. Terim, 'bütün her şeyin realitesini kavrayan, sonsuz ve mükemmel gerçeği anlayıp aydınlanan kişi' olarak tanımlanır. Manihaizm'de ise bu terim, "peygamber" anlamını ifade eder (Tokyürek 2019: 410-493).

⁵ Manihaizm'de Zurvān (ezrua), en büyük tanrı olarak kabul edilir; ışığın, ruhun en büyük hükümdarıdır ve kaderle de ilişkilendirilmektedir (Tokyürek 2019: 465).

⁶ Hormuzta; Manihaizm'de ilahi olarak yaratılmış ilk insanı, Budizm'de en büyük tanrı olan tanrı Brahma'yı ifade eder (Tokyürek 2019: 471).

- kanakamuni**<Toh.A kanakamuni<Skr. kanakamuni: bir Buda'nın adı (M/49-16; EUES 328).
- karunagrive**<<Skr. karuṇāgrīva: bir Budist yazarın adı (M/3-47; EUES 340).
- kaṣiṇe**<Toh.B kāśyape<Skr. kāśyapa: bir Arhat'ın adı (M/6-2; EUES 342).
- kaūṣike**<Toh.A kauśike<Skr. kauśika: İndra'nın lakabı (M/1-33; EUES 347).
- kokalike**<<Skr. kokālika: Devadatta'nın müritlerinden birinin adı (M/57-33; EUES 389).
- kotiṣvar**<Toh.A koṭiṣvar<Skr. koṭiṣvara: milyoner, zengin adam (M/3-21; EUES 398).
- krakasunde**<Toh.A krakasundi<Skr. krakucchanda: bir Buda'nın adı (M/49-14; EUES 416).
- kamavaṣike**<<Skr. *karmavācika: (rahip atama ritüelindeki) tören yöneticisi (M/19-51; EUES 326).
- k(ā)ṣi~kāṣi**<Toh.A kāṣi: öğretmen, muallim, üstat (M/19-49; EUES 359).
- kunčuy**<Çin. gongzhu: kadın, prenses, kraliçe, eş; çoğulda: kadın cins mensup kişiler (Skr. nāryaḥ'ın da eş değeri); unvanın bir bölümü (M/25-99; EUES 423).
- m(a)hakaṣip~m(a)hak(a)ṣ(i)p**<Toh.A mahākāśyap<Skr. mahākāśyapa: bir rahibin adı (M/24-17; EUES 460).
- m(a)hamay~mahamay** < Sğd. mx''m'yh<Skr. mahāmāyā: Buda Śākyamuni'nin annesinin adı (M/13-51; EUES 461).
- mahaname~m(a)haname**<Toh.A mahānāme<Skr. mahānāman: Buda Śākyamuni'nin ilk beş taraftarından birinin adı; Śākya soylu bir hükümdarın adı (M/7-29; EUES 461).
- m(a)haraača**<Skr. mahārāja: tanrı beyi ve dünya bekçisi (M/7-5; EUES 462).
- maheṣvare~maheṣv(a)re~m(a)heṣv(a)re**<Toh.B mahiṣvare<Skr. maheṣvara: bir tanrının adı, Maheṣvara Tanrı (M/41-12; EUES 464).
- mañibadre**<Toh.A māñibhadre/<Toh.B māñibhadra<Skr. mañibhadra: bir tanrının adı; bir Yakşa'nın adı (M/11-20; EUES 467).
- manorate**<<Skr. manoratha: bir Budist hocanın adı (M/3-48; EUES 467).
- matraçete**<<Skr. mātṛceṭa: bir Budist yazarın adı (M/3-52; EUES 471).
- maitre**<Sğd. m'ytr'k~mytr'k~mytr'y (maitre)<Skr. maitreya: gelecek olan Buda'nın adı; muhtemelen Maitreya'nātha için de kullanılır (M/42-18; EUES 465).
- m(a)hamaudgalyayane**<<Skr. mahāmaudgalyāyana: Buda'nın bir öğrencisinin adı (M/4-40; EUES 460).
- m(a)hapraçapati gautami**<<Skr. mahāprajāpatī gautamī: Buda'nın analığının ve müridinin adı (M/23-9; EUES 462).
- mogarače**<<Skr. mogharāja: bir Arhat'ın adı (=Maitreya'nın bir öğrencisi) (M/9-22; EUES 477).
- modgalayane**<Toh.B maudgalyāyane<Skr. maudgalyāyana: Buda'nın bir öğrencisinin adı (M/49-21; EUES 477).
- muktika**<Skr. muktikā: rahibe olmayan kadın Budist adı (M/23-33; EUES 479).
- naga**⁷<Skr. naga: ejderha, yılan hükümdarı (M/16-32); **luu** < Çin. long: ejderha, yılan (Skr. nāga); dönemsel bir yıl adı; dönemsel bir günün adı (EUES 457).
- nandabali**<<Skr. Buda'ya misafir etmiş olan bir genç kızın adı (M/16-32; EUES 485).
- nant**<<Skr. nanda: cehennemdeki bir kazanın adı; bir Nāga'nın adı; nant<<Skr. nandā: Buda'nın ağırladığı bir genç kızın adı. nanta nante<Skr. nandā: İndra'nın şehrindeki bir korunun adı (M/57-11; EUES 486).
- natarā**<Skr. natra: bir tür dans (M/89-3; EUES 487).
- nirdane**<Toh.A nirdhane <Skr. nirdhana: bir Brahman'ın adı (M/12-53; EUES 491).
- naivazike**<<Skr. naivāsika: bir tanrı sınıfı veya bir ara varlık formu (M/1-54; EUES 484).

⁷ Sözlüklerde madde başı olarak verilmeyen *naga* sözcüğü Wilkens'n (2021: 457) sözlüğünde açıklamada *luu*'nun karşılığı olarak verilmiştir.

- pañcake**<Toh.A/B pañcake<Skr. pañcaka: beş (rahibin) grubunu eğiten (M/1-29; EUES 550).
- pañçaṣike**<<Skr. pañcaṣikha: bir Gandharva'nın adı (M/17-18; EUES 550).
- pradan**<Toh.B pradhām < Skr. pradhāna: ana madde (M/41-13; EUES 559).
- paśantike**<<Skr. pāśaṅdaka: sapkın, mühlit (M/10-34; EUES 553).
- pipalayane**<<Skr. pippalāyana: bir gencin adı (M/56-3; EUES 557).
- pret**<Toh.A pret/<Sğd. pr'yt<Skr. preta: aç ruh (M/112-17; EUES 562).
- pratñarakṣit~pr(a)tñ(a)rakṣit**<<Skr. Prajñārakṣita: Budist bir âlimin adı (M/63-43; EUES 561).
- purane**<Toh.A puraṇe<Skr. pūraṇa: bir sapkının adı (M/49-24; EUES 564).
- purnabadre**<Toh.A purnabhadre<Skr. pūrṇabhadra: bir tanrının adı; bir Yakşa'nın adı (M/11-27; EUES 564).
- purnake**<Toh.A purnake<Skr. pūrṇaka: bir tanrının adı; bir Yakşa paşasının adı; bir öğrencinin adı (M/7-11; EUES 564).
- purne**<<Skr. pūrṇa: bir Arhat'ın adı; Benaresli; Buda'nın bir öğrencisinin adı (M/81-8; EUES 564).
- purohit**⁸<Toh.A purohit ~ puruhit<Skr. purohita: kraliyet ev rahibi, şef, usta (M/35-29; EUES 564).
- puşya**<Skr. puşya: bir yıldız adı (M/13-55); bir Buda'nın adı (EUES 566).
- satagiri**<Toh.A sātāgiri<Skr. sātāgiri: bir Yakşa'nın adı (M/7-32; EUES 589).
- s(a)krdagam**<Toh.A sakṛdāgāram~sakṛdāgām<Skr. sakṛdāgāmin: bir kere geri dönen biri (kutsallığın ikinci derecesine ulaşmış olan kişi) (M/63-65; EUES 576).
- sikandile**<<Skr. skandhila: bir yazarın adı (MS beşinci yy.) (M/3-51; EUES 613).
- saṅabatre**<<Skr. saṅghabhadra: bir Budist yazarın adı (M/3-47; EUES 583).
- santuṣite**<Toh.A saṃtuṣita<Skr. saṃtuṣita: bir tanrının adı (M/37-8; EUES 583).
- sarasvati**<<Skr. sarasvatī: bir tanrı kızının adı; Hindistan'da bir nehrin adı (M/5-54; EUES 586).
- sarati**<Toh.A sārathi<Skr. sārathi: arabacı (bir unvan olarak da kullanılır) (M/40-10; EUES 586).
- senayane**<<Skr. senāyana: bir Brahman'ın adı (aslında bir köy) (M/8-19; EUES 603).
- s(a)rvarakṣ(i)te**<<Skr. Sarvarakṣita: bir Budist ustanın adı (M/3-59; EUES 588).
- subahu**<(<)Skr. subāhu: Māra Sumati'nin erkek kardeşinin adı; bir Nāgarāja'nın adı; Buda'nın bir öğrencisinin adı (M/7-35; EUES 626).
- sudane**<<Skr. sudhana: Ketumatī şehrindeki zengin bir adamın adı; bir Śreṣṭhin'in oğlunun adı; farklı Budist hikâyelerdeki kahramanın adı (M/52-15; EUES 626).
- sumane**<<Skr. sumana: Maitreya'nın oğlunun adı; bir Yakşa'nın adı (M/51-16; EUES 630).
- sundari**<Toh.A/B sundari<Skr. sundarī: bir kızın adı; Nanda'nın eşinin adı (M/57-14; EUES 631).
- şakimun~ş(a)kimun**<Sğd. š'kymwn, š'kmwn<Parth. šāqman<Skr. śākyamuni: tarihî Buda'nın adı (M/32-18; EUES 642).
- şakimuni**<Toh.A/B śākyamuni<Gāndhārī śakimuṇi-<Skr. śākyamuni: tarihî Buda'nın adı (M/6-4; EUES 642).
- şanke~ş(a)nke**<Toh.A śaṅkhe<Skr. śaṅkha: bir Cakravartinin adı (sonra bir rahip); bir Nāgarāja'nın adı (M/40-13; EUES 644).
- şariputre**<Toh.B śāriputre<Skr. śāriputra: Buda'nın bir öğrencisinin adı (M/20-17; EUES 645).
- şrute**<<Skr. śruta: duymuş kişi (bahuśruta'nın kısaltılmış şekli) (M/5-46; EUES 656).
- şāṣi**<<Skr. śācī: bir tanrıçanın adı (M/89-58; EUES 646).
- şvasi**<<Skr. śvāsīn: bir Caṅḍāla'nın adı (M/58-47; EUES 658).
- şikṣamane**<<Skr. śikṣamāṇa: öğrenci; öğrencilerin disiplini (M/61-13; EUES 650).

⁸ *purohit*, *prohid*, *prohit*, “en başta gelen, buyuran, komutan, bakan” anlamlarında bir terimdir (Tokyürek 2019: 397).

- š(a)mnanč**<Sğd. šmn' nch<Skr. śramaṇī: rahibe (M/51-29; EUES 643).
- š(i)mnu**<Sğd. šmnw (=Skr. māra): Buda'yı baştan çıkarmak isteyen şeytanın adı; bir ara varlığın sınıfı; Şeytan, Ahriman; Satan, şeytan, İblis (M/47-15; EUES 651).
- sortapan**<<Skr. srotāpanna: akıntıya girmiş (Budist kurtuluş yolunun ilk basamağında bulunan kişi) (M/63, 33; EUES 621).
- šrigupte**<<Skr. śrīgupta: bir Śreṣṭhi'nin adı (M/58-13; EUES 656).
- şudotan**<Skr. Śuddhodana: özel ad **şudodan**<Toh.A śuddhodan<Skr. śuddhodana: Buda'nın babasının adı (M/13-49; EUES 657).
- şure**<<Skr. śūra: bir Budist yazarın adı (=Āryaśūra) (MS dördüncü/beşinci yy.) (M/3-52; EUES 658).
- timbure**⁹<Toh.A timbure<Skr. timburu: mızıkacı(M/17-8); bir Gandharva'nın adı (EUES 720).
- tetse**<Çin. di zi: öğrenci (Skr. śrāvaka ve putra'nın da eş değeri) (M/73-11; EUES 710).
- tirte**<Toh.B tīrthe~tīrthe<Skr. tīrthika/tīrthya: sapkın, zındık (M/5-43; EUES 722).
- toyin~toyin**<Çin. dao ren (Skr. śramaṇa'nın da eş değeri); rahip topluluğu (M/8-38; EUES 735).
- tutuḡ**<Çin. du tong: bir unvan; kişi adının bir bölümü (EUES 735); **Totok**<Çin. du du: kişi adının bir bölümü; bir unvan askerî vali (M/7-57; EUES 765).
- upančik**<<Skr. upapañcika: beş rahiblik grup (M/23-17; EUES 800).
- upasanč**<Sğd. wp's' nch<Skr. upāsikā: rahibe olmayan kadın Budist, ruhban sınıfından olmayan Budist mümine (M/23-33; EUES 801).
- upase**<Sğd. wp's'y~wp's'k~wp's'k<Skr. upāsaka: rahip olmayan erkek Budist, ruhban sınıfından olmayan Budist mümin (M/109-26; EUES 801).
- upasvami**<<Skr. *upasvāmin: bir gencin adı (M/12-33; EUES 801).
- urbilvakašip**<Sğd. 'wrpyrβ' k'š'yp<Skr. uruvilvākāśyapa: Buda'nın bir öğrencisinin adı (M/42-14; EUES 803).
- w(a)hšik~wahšik**<Sğd. w' xšyk<Parth. wāxšīg koruyucu ruh (M/1-4; EUES 850).
- faptsun**<Çin. fa zun: erkek adı; kişi adının bir bölümü; dine saygı gösteren (M/46, ilave; EUES 269).
- vaišr(a)van~vaišrivan**<Sğd. β'yšrβn<Toh.A vaiśravaṃ~vaiśravaṃ<Skr. vaiśravaṇa: bir Lokapāla'nın adı (M/35-17; EUES 839).
- vimala**<Skr. vimala: bir Buda'nın adı (M/7-34; EUES 845).
- vipaši**<Toh.A vipaśyin<Skr. vipaśyin: bir Buda'nın adı; bir Bodhisattva'nın adı (M/39-29; EUES 846).
- virupakše**<Toh.A virūpākše<Skr. virūpākṣa: bir Lokapāla'nın adı (M/89-8; EUES 847).
- virutak**<<Skr. virūdhaka: bir kralın adı (M/5-2; EUES 847).
- virutake**<Toh.B virūdhake<Skr. virūdhaka: bir Lokapāla'nın adı: zalim bir kralın adı (M/89-8; EUES 847).
- višnu**<Toh.A/B višṇu<Skr. viṣṇu: bir tanrının adı (M/1-52; EUES 847).
- višvakarme~višvak(a)rme**<Toh.B viśvakarme<Skr. viśvakarma: bir tanrının adı (M/1-6; EUES 848).
- yaše**<Toh.B yaše<Skr. yaśas: Buda'nın bir öğrencisinin adı; **Yaša**: kişi adının bir bölümü (M/7-53; EUES 874).
- yašovati**<Toh.A yaśovati<Skr. yaśovati: Śaṅkha kralın eşinin adı; Buda Kanakamuni'nin annesinin adı: batıdaki sekiz tanrı kızından birinin adı (M/51-20; EUES 875).
- yavanike**<<Skr. yāvanika: Yunan, Yunanca, barbar, vahşi (M/1-32; EUES 877).

⁹ Güncel Türkçe Sözlük'te (2022) Arapça kökenli verilen ve tanbur çalan kimse anlamında kullanılan *tanbūrī* (طنبوری) Eski Uyurcaya Sanskritçeden geçmiştir.

yāk<Mittelind. Yakkha: şeytan, Yakşa; şeytan, cin (M/33-24; EUES 881).

2.2. Felsefik Terimler ve Diğer Soyut Kavramlar

Maytrisimit'te soyut kavramların çoğu Budizm çevresinde kullanılan felsefik terimlerdir. Özellikle meditasyon ve ruhsal durumu ifade eden sözcükler, Budist öğretiyi anlamak ve ulaşılmak istenen son noktayı göstermek için vardır.

40 yabancı addan 5'i Soğdca, 3'ü Çince, 1'i Yunanca, 31'si Sanskritçe kökenlidir.

abişek<Toh.A/B abhişek~Toh.B abhīšek<Skr. abhişeka: kutsama, takdis etme (M/8-56; EUES 2).

adiştīt<Toh.B adhiṣṭhit<Skr. adhiṣṭhita büyü gücü, büyü ile kontrol etme, büyü ile yetki, büyü ile yetkili kılma (dinî anlamda) talimat (M/103-3; EUES 13).

anantraś<Toh.B anantārś<Skr. ānantarya: beş ağır günah (M/57-27; EUES 47).

anapana¹⁰<Skr. anāpānā: nefes darlığı, tıkanıklık, astım; nefes alma ve verme dikkati (M/27-19; EUES 47).

aşay<Toh.A āśāi <Skr. āśāya: eğilim, tabiat, ruhsal durum, (iyi) yaşam tarzı (M/59-7; EUES 76).

aşup<Toh.A aśup / < Toh.B aśubh ~ aśup <Skr. aśubhā: öğrenme meditasyonu (M/27-19; EUES 78).

avant, avnant, ayant "v'NT < Sğd. 'nβ'nt: sebep (UW: 49); avant < Sğd. 'nβ'nt (sogdS) ~ 'nβnd (manS): sebep, (sonraki olaylara) neden olacak iş (M/79-14; EUES 82).

az<MP āz/< Sğd. 'z- (Skr. rāga, tṛṣṇā): hırs, tamah, (Skr. rāga, tṛṣṇā), açgözlülük (Skr. abhidhyā); dünyevi sevinç; sevgi; hırs şeytanı, madde, karanlığın prensibi; toprak falı (M/44a-15-16; EUES 91).

bodī¹¹<Sğd. pωδ'y~pωδy<Skr. bodhi: aydınlanma, uyanma, erme (M/16-22; EUES 183).

buu¹²<Çin. fu: cesaret (M/33-25); **fu**<Çin. fu: muska, tılsım (EUES 270).

buyan~buy(a)n<Sğd. pwny'n<Skr. puṇya: sevap, iyi amel; şans, bereket, kurtuluş, karizma; parlaklık, ihtişam, görkem; şans işareti (Skr. lakṣaṇa); zenginlik (Skr. kāmagaṇa); sevap devretme; sıhhati yerinde olma (M/109-10; EUES 207).

č(a)hşap(a)t<Man.Sğd. cxš'pt, cxš'pδ(δ)<<Skr. śikṣāpada: emir, ahlaklılık (Skr. śikṣāpada, śīla, caraṇa; bir Pāramitā'nın adı olarak da kullanılır), dinî niyet (Tantrizm'de: Skr. samaya), disiplin, ahlaklı talim; yasak, kural; dinleyiciler için (on dinî) emir; seçkin rahipler için (beş dinî) emir; oruç tutma; emir ayı, sonuncu ay (M/79-40; EUES 216).

d(a)rm~darm<Sğd. δrm(h)/< Toh.A dharm<Skr. dharma: öğreti, Budist öğreti (M/7-1; EUES 243).

duşkaçar<Toh.A dūṣkacār<Skr. duṣkaracaryā: dünyadan el çekme, münzevilik (M/1-25; EUES 249).

¹⁰ EUES'de (2021) *anapana* madde başı olarak verilirse de sayfa 714'te açıklama kısmında parantez içinde verilmiştir.

¹¹ "Aydınlanmak için çabalayan kişi" anlamındaki Bodhisattva terimi, bodhi 'aydınlanma' ile sattva 'yaşayan bir varlık' sözlerinden oluşur. (...) Bodhisattvalar, ... başkalarının aydınlığı için mücadele eden kişilerdir. (...) Bir Bodhisattva'nın en üstün niteliği şefkatli ve merhametli olmasıdır (Tokyürek 2019: 407).

¹² *buu / poo*: yaşama kuvveti, hayat enerjisi, canlılık; etki, tesir anlamında kullanımının köken bilgisi verilmemiştir (EUES: 558).

- dyan**<Toh.A/B dhyām/< Sğd. dy''n ~ dy'n<Skr. dhyāna: meditasyon, istiğrak, meditasyon aşaması; görselleştirme; Budist kozmolojide bir kavram olarak; Dhyāna kitabı (M/56-16; EUES 249).
- kalingasp(a)rś**<Toh.A kaliṅkasparś<Skr. kāliṅgasparśa: Kāliṅga kumaşı gibi yumuşak dokunma, hafif ve yumuşak dokunuş (M/5-35; EUES 323).
- k(a)rmapat~k(a)rm(a)put**<Sğd. *krm'pt/<Toh.A/B karmapath<Skr. karmapatha: davranış, hareket, davranış biçimi (M/79-23; EUES 338).
- kśanti**<Toh.A/B kśānti/<Sğd. kś''nty<Skr. kśānti: günahların affi, günahların itirafı, tövbe; sabır (Pāramitāların üçüncüsü ve Nirvedhabhāgīyaların üçüncü basamağı); bir metnin başlığı; bir bölüm başlığı (Altun Yaruk) (M/73-20; EUES 416).
- kuśalap(a)kś**<Toh.A kuśalapākāś~Toh.B kuśalapākāś<Skr. kuśalapākāśa: ahlakın tarafı, iyi işler, ahlaklı davranış (M / 72-28; EUES 428).
- lakṣan**<Toh.A lakṣam/<Toh.B lakṣām<Skr. lakṣaṇa: özellik, Buda'nın güzellik işareti, güzellik alameti (M/26-10; EUES 450).
- manoĉap**<<Skr. manojavā: özel bir güç (M/4-54; EUES 467).
- maitri**<<Skr. maitrī: teveccüh, lütuf, arkadaşlık, dostluk (M/4-56; EUES 465).
- namo**<Toh.A namo/<Sğd. n' mw ~ nm'w<Skr. namaḥ: saygı, hürmet (M/36-10; EUES 485).
- nirvan**¹³<Sğd. nyrβ' n/< Toh.A/B nervām<Skr. nirvāṇa: huzur (Skr. śānti) (M/6-5; EUES 491).
- nizvani**¹⁴<Sğd. nyzβ' nyy (manS)~nyzβ' n' k (sogdS): bulaşma, lekeleme, kirletme, ihtiras, eğilim (M/6-21; EUES 492).
- nom**<Sğd. nwm<Gr. νόμος: öğreti; (yanlış) öğreti; din, cemaat; Maniheizm; kitap, öğreti kitabı, eser, metin, Sūtra; metin derlemesi; mısra, dize, hikāye; varlık olgusu; madde; kanun, kural, emir; görüş ayrılığı, uyumsuzluk; ders, öğreti, talimat (M/38-45; EUES 494).
- bakĉan~pakĉan**<Toh.A pākācĉam<TohB pakaccām<Sğd. pke'n: yağmur mevsimi inzivası; rahiplerin manastırda kalması (M/109-33; EUES 139).
- parimandal**<Toh.A parimaṇḍal<Skr. parimaṇḍala: yuvarlak, üniversal, evrensel; uygun, doğru (M/3-2; EUES 552).
- pratityasamutpad**<Toh.A pratityasamutpād<Skr. pratītyasamutpāda: bağlı oluşma (M/46-5; EUES 561).
- prnadasunu**¹⁵<Skr. pranadaṣunu: bir nevi istiğrak oturuşu (M/7-19).
- sadu**<Toh.A sādhu/<Sğd. s'ḍw< Skr. sādhu: iyi, olağanüstü, fevkalade, doğru (M/18-24; EUES 573).
- samar**<Sğd. s'm'r~s'm'r<Skr. samādhi: meditasyon (M/35-21; EUES 578).
- s(a)rvatyana**<Skr. sarvajñāna: her şeyi bilme (M/4-10); (EUES 588).

¹³ Nirvan; “uzaklaşma, özgürleşme, kurtulma” anlamlarına gelen *nir* sözcüğüyle “yeniden doğum yolu, kötü koku, sık orman” anlamlarına gelen *vāna* kelimesinden oluşmaktadır (Tokyürek 2019: 451). Arzudan azade, sonsuz kurtuluş, mutlaklık anlamına gelen Nirvāna, Budizm'in hem Hīnayāna hem de Mahāyāna öğretisinde önemli kavramlardandır. Metinde “Nirvāna yerdir” metaforuyla kullanılmıştır (Yunusoğlu 2016: 226).

¹⁴ İptila, kirlilik anlamına gelen klésa, Budizm'de canlıları nirvānadan uzaklaştırıp, günahlar batağına batıran kirlilere denir. Farklı okullar kendi görüşleri doğrultusunda kléşaları ayırır bu genelleştirmeye göre içeriği hırs/ihtiras/arzu (rāga), öfke (pratigha, dvesa), cahillik (avidyā), kibir (māna), şüphe (vicikitsā) ve yanlış görüş (kudrsti) olarak ayırırlar (Yunusoğlu 2016: 230). *Maytrisimit*'te “Klésa kaplandır”, “Klésa ağaçtır” metaforları sıklıkla kullanılmıştır.

¹⁵ Sözcüğün anlamı elde bulunan kaynaklarda bütün olarak verilmemiştir. Fakat ilk bölümünün anlamı şu şekildedir: pranate < Toh.A praṇate ~ praṇāde / < Toh.B praṇāte ~ praṇāde < Skr. praṇāda: bir Buda'nın adı (EUES: 559).

şazin<Toh.A/B śāsam<Skr. śāsana: disiplin, öğreti, Budist öğreti, dinî cemaat (M/3-45; EUES 647).

tauli<Çin. dao li: ana prensip, temel ilke, argüman, delil, temel, mantık (M/83-58; EUES 684).

dežit<Toh.B deśit~teśit<Skr. deśita: tövbe, günahların affı (M/71-28; EUES 247).

tsui<Çin. zui: günah, suç, kabahat (M/71-12; EUES 451).

dyan-tyan<Toh.A/B dhyām<Soğd. dy'n~dy'n<Skr. dhyāna: meditasyon, istiğrak, meditasyon aşaması (M/52-5; EUES 249).

važanpat~v(a)žanp(a)t<Toh.A wasāmpāt<Toh.B wasāmpāt<Skr. upasāmpadā: rahip ataması (M/56-12; EUES 842).

yam<<Skr. yama: yoga (M/65-10); kendine hâkim olma (EUES 859).

2.3. Kutsal Mekânlar ve Yer Belirten Adlar

Maytrisimit'te yer adları özellikle Budist çevrede kutsal kabul edilen şehir, dağ, manastır gibi yerlerdir. Bu yerler genellikle Buda'nın hayat hikâyesine göre belirlenmiştir. Buda'nın doğduğu yer, aydınlanmaya ulaştığı, ilk vaazını verdiği ve öldüğü yerler kutsal kabul edilir. Bununla birlikte metinde cehennemle ilgili yer adları da çok fazla geçer. Özellikle eserin XX. bölümü cehennem faslını anlatır. Cehennem faslı birkaç olay üzerinden anlatılır. Fakat bu olayların ortak teması, insanların işledikleri kötülükler yüzünden büyük cehennemde on binlerce yıl ızdırap çektikten sonra Maytri'nin haşmeti sayesinde küçük cehennemde doğmayı hak etmesidir.

62 yer adının 3'ü Soğdca, 3'ü Çince, 56'si Sanskritçe kökenlidir.

agnideš<<Skr. agnideśa: bir yer adı (=Argi = Kardeşir) (M/87-16; EUES 20).

ažun<Sğd. ''zwn~'zw'n(h)~''z'wn (sogdS)~''jwn~'jwn: varlık, varlık şekli, varlık biçimi (Skr. gati); dogma, yeniden doğma; yaşam, hayat, yaşam süresi, uzun ömür; dünya (M/26-14; EUES 94).

aršivadan<Toh.B ršivadam<Toh.A ršivatam<Skr. ršivadana: bir yaban hayvanı parkının adı (M/16-25; EUES 66).

atakavandi~atakavandai<<Skr. *atakavanta: Hindistan'da bir şehrin adı (M/37-17; EUES 80).

avič<Sğd. ''βyc<Skr. avīci: sekizinci büyük cehennem (M/18-27; EUES 83).

baranas~baran(a)s¹⁶<Toh.A bārāṇas<Skr. vārāṇasī~bārāṇasī bir şehrin adı=Benares; bir kâhinin adı (M/7-33; EUES 143).

čalad(a)r~č(a)l(a)dar<<Skr. jalādhāra: küçük göl, göl veya küçük gölün adı (M/53-9; EUES 219).

čentak~čintak<<Skr. jentāka: hamam (M/109-27; EUES 226).

četavan~čet(a)v(a)n<Toh.A/B jetavam<Skr. jetavana: Śrāvastī şehrindeki bir Hint manastırın adı=bir ormanın adı (M/20-16; EUES 227).

čambudvip<Toh.A/B jambudvip~jambudvīp<Skr. jambudvīpa (=Hindistan); efsanevi bir kıta (M/20-13; EUES 220).

d(a)kšīnapat~d(a)kšīnap(a)t<Toh.A dakṣiṇāpath<Skr. dakṣiṇāpatha: Hindistan'ın güney vilayetinin adı, Deccan (M/8-34; EUES 243).

¹⁶ Barnas / barns/ branas yer adı *Maytrisimit*'te yanında uluş, kent kavram işaretleriyle dört yerde geçmektedir. Bununla birlikte Türkçe -IIG görev ögesiyle kullanımı bir yerdedir (M/7-33).

- änätök**¹⁷<Sğd. *'yntk'k (Sğd. 'ynt'wk ~ 'yntk'w ~ 'yntkw): Hintçe, Hint; Hintli, Hindistanlı; Hindistan (M/3-46; EUES 107).
- gañ**<Toh.A/B gānk~gānk/<Toh.B gān (~Toh.A kānk~Toh.B kank)<Skr. gaṅgā: Ganj Nehri (M/8-21; EUES 272).
- gantar**¹⁸<TochA gāndhār<Skt. gandhāra: Peşaver civarında bir ülkenin adı=Gandhāra (M/18-39; EUES 271).
- himavant**<Toh.A himavant<Skr. himavat: bir dağ adı (Himavant, Himālaya) (M/13-41; EUES 280).
- ekapuntarik**<Toh.A ekapuṇḍarik<Skr. ekapuṇḍarika: bir gökyüzü sarayının adı (M/89-57; EUES 252).
- kančanapati**<<Skr. kāñcanapaṭṭa: Hindistan'da bir şehrin adı (M/4-44; EUES 328).
- kapilvastu**<Toh.A/B kapilavāstu<Skr. kapilavastu: Hindistan'da bir şehir adı (M/13-43; EUES 332).
- kay**<Çin. jie: sokak, cadde (M/30-16; EUES 349).
- kānt~k(ā)nt**<Sğd. knḏ(h): şehir, kent, sur, duvar (M/29-14; EUES 356).
- ketumati**<Toh.A ketumati<Skr. ketumatī: bir yer adı (Maitreya'nın biyografisi ile bağlı olan şehir) (M/40-4; EUES 368).
- kukutapat**<Toh.A kukkuṭapāt<Skr. kukkuṭapāda: Maitreya'nın biyografisiyle bağlantılı olan bir dağın adı (M/85-38; EUES 420).
- len**<Toh.A/B leṃ<*Mittelindisch<Skr. layana rahip hücre, hücre (M/109-28; EUES 452).
- lumbani**<Toh.A lumbini<Skr. lumbinī: Hindistan ve Nepal arasında bulunan sınır bölgesindeki bir korunun adı (Buda'nın doğum yeri) (M/13-52; EUES 456).
- magat~mag(a)t**<Toh.A/B māgat/<Sğd. m'k't ~ m'kt<Skr. magadha: Doğu Hindistan'da bir ülke adı (M/7-2; EUES 459).
- m(a)haurap**<Toh.A ma[ha]raurāp<Skr. mahāraurava: bir cehennemin adı (M/83-51; EUES 462).
- mañcak**<Toh.A mañcak/<Toh.B mañcāk<Skr. mañcaka: yatak (M/73-23; EUES 466).
- marecē**<<Skr. mlecca: bir barbarlar ülkesinin Hintçe adı (M/4-44; EUES 369).
- m(a)haurap**<Toh.A ma[ha]raurāp<Skr. mahāraurava: bir cehennemin adı (M/84-4; EUES 462).
- naraka**¹⁹<Skr. naraka: cehennem (M/68-20; EUES 486).
- pratapan~pr(a)tap(a)n**<Toh.A pratāpan<Skr. pratāpana: bir cehennemin adı (M/84-58; EUES 560).
- pratikanarak~pratikan(a)rak~pr(a)tikanarak~pratikan(a)r(a)k**<<Skr. prateyakanaraka: küçük cehennem (M/62-8; EUES 560).
- p(a)ryan**<Toh.A/B paryāṃ<Skr. paryāṇa: rahip hücre, odacık (M/84-29; EUES 553).

¹⁷ Metinde iki yerde yanında *il* kavramı işaretiyle geçen entkek/enetkek yer adı, altı yerde dil adı olarak geçmiştir (M/19-50; 87-17; 34-15; 59-28; 63-42; 69-44). Dil adı olarak +çA görev ögesiyle kullanımı (enetkek+çe) bir yerde geçmektedir (M/59-28).

¹⁸ *gantari* metinde şu şekilde geçer: “*taki yime gantari gantarviler tengriden kövrüglerig tültürdi... / ve Gandhāra ve Gandharvalar ilahi davulları çaldılar...*” *gantari* sözcüğü yer adıyla gantarvi bir müzisyen adıdır (EUES: 271).

¹⁹ “Haykıрма, bağırma” (TDK, 2022) anlamlarına gelen Arapça bir sözcük olan *nara* sözcüğü, Eski Uyurcaya Sanskritçeden geçmiştir. Bu sözcük *Maytrisimit*'te “Cehennem Bahsi” bölümünde tek bir yerde geçmektedir ve karşılığı “cehennem” olarak verilmiştir. Bağlam içerisinde değerlendirildiğinde bu kelime, *bağırma* olarak çevrilmelidir. Karagöz oyununda da göstermeliğin kaldırılmasına işaret eden ve bir uyarı vazifesi gören “narake” denilen kâmiş bir düdük, oyunun başlamak üzere olduğunu belirtmek için kullanılır (And 2014: 46).

- raçagri**<Toh.A/B rājagri/<Sğd. r'ckry<Skr. rājagrha: Hindistan'da bir şehrin adı (M/7-3; EUES 566).
- raurap**<Toh.A raurap~raurāp<Skr. raurava: bir cehennem adı (M/83-22; EUES 569).
- samantavrkiş~s(a)m(a)nt(a)vrkiş (samantavrkaş)**<<Skr. *samantavrkaṣa: Maitreya efsanesinin geçtiği yer olan ovanın adı (M/70-3; EUES 577-578).
- sam(a)ntapuṣp~samantapuṣp**<<Skr. samantapuṣpa: bir manastırın adı (M/52-24; EUES 577).
- sangat~s(a)ng(a)t**<<Skr. saṅghāta: bir cehennem adı (M/82-22; EUES 580).
- sançip~s(a)nçip**<Toh.A sañjip<Skr. sañjīva: bir cehennem adı (M/81-38; EUES 580).
- sansar~s(a)ns(a)r**²⁰<Toh.A/B saṃsār/<Sğd. sns''r<Skr. saṃsāra: varlığın dönüşümü, doğum ölüm (M/33-10; EUES 581).
- sarvag~s(a)rvag**<Sğd. s'r'βγ: saray, kule (M/31-22; EUES 588).
- sājnrām**<Toh.A/B sañkrām~Toh.A saṃkrām~saṅgrām/<Sğd. snkr'm<Skr. saṅghārāma manastır; Stūpa (M/52-4; EUES 598).
- sumer**<Toh.A/B sumer<Skr. sumeru: dünya dağı (M/38-14; EUES 630).
- soçiu**<Çin. xiang zhou: Çin'de bir şehrin adı; **soço** mesken (?) (M/73-23; EUES 618).
- strayastrīṣ**<Toh.A strāyastrīṣ~strāyastrīṣ<Skr. trāyastrīṣa: (Budist kozmolojide) Tanrı İndra'nın göğünün adı, otuz üç (tanrı) (M/89-35; EUES 625).
- suburgan~supurgan**<Sğd. swpwr̥g'n: mezarlık, mezar, kabir (M/5-11; EUES 632; VEWT: 431).
- supuṣpit**<Toh.A supuṣpit<Skr. supuṣpita: Ketumatī şehrindeki bir korunun adı (M/52-34; EUES 632).
- suṅ**²¹<Çin. song: bir dağın adı (M/52-49; EUES 631).
- şal**<Toh.A/B šāl<Skr. śālā: (toplantı) salon(u; Hint hükümdarı için) saray (M/51-1; EUES 642).
- şalavan**<<Skr. śālavana: bir korunun adı (M/1-34; EUES 643).
- şravast~şrav(a)st**<Sğd. š'r'βst, šyr'(')βsth<Skr. śrāvastī: Hindistan'da bir şehrin adı (M/20-15; EUES 656).
- şudavas**<Toh.A/B śuddhavās<Skr. śuddhāvāsa: (Budist kozmolojide) bir gök katının ve bir tanrı sınıfının adı (M/9-21; EUES 656).
- tamu**<Sğd. tm-: cehennem (M/5-47; EUES 668).
- apovan**<Toh.B tapovam <Skr. tapovana: yer adı (münzevi koruluğu) (M/1-24; EUES 676).
- tapan**<<Skr. tapana: bir cehennem adı (M/84-41; EUES 673).
- tužit**²²<Toh.B tuṣit<Skr. tuṣita: bir yer adı (Budist kozmolojide bir göğün veya bu gökteki sarayın adı) (M/1-22; EUES 768).
- uçadvač**<<Skr. uccadhvaḥ: Tuṣita göğündeki bir sarayın adı (M/3, 35; EUES 782).
- urbilvani**<<Skr. uruvilvā: Hindistan'da bir şehrin adı (M/8-18; EUES 803).

²⁰ *Samsāranın* sözlük anlamı “beraber akmak” demektir ayrıca Hintçede ve Sanskritçede dünya ya da dünyada anlamında kullanılmaktadır. Metin içinde de “Samsāra doğum ölüm çemberidir” ve “Samsāra tekerlektir” metaforlarıyla kullanılmıştır (Yunusoğlu 2016: 220-221).

²¹ *sūñ* kelimesinin birden çok anlamı bulunmaktadır fakat Tekin'in anlamlandırmasına en uygunu bir dağın adı kullanımıdır. Metin içinde bu sözcük şu şekilde geçmektedir: *vrhar sengrem irtin birtin boşusar .. yingaktunki bursong (kuvr)aglarka süng tayak kılsar /* manastırları vergiden kurtarsalar dört cihetteki cemaatlere dayanak olsalar (M/52-47).

²² “Tuṣita terimi, ‘çekişmek, hoşnut olmak, mutlu etmek’ anlamındaki tuṣ kelimesinden gelmektedir. Tuṣita ‘muhteşem mutluluk cenneti anlamında olup tanrılar dünyasının dördüncüsüdür. Bütün Bodhisattvaların Buddha olarak yeniden doğmadan önceki yerleridir ya da cennetidir. Terim, Sākyamuni ve diğer bütün Buddhalar gibi gelecek Buddha olarak dünyaya inmeden önce Maitreya'nın da yaşadığı temiz alan olarak gösterilir. Maitreya burada 4.000 Tuṣita yılı ya da 584 milyon yıl yaşayacaktır.” (Tokyürek 2019: 391).

- vaiçanvat** (vaiçay(a)nt için eski bir hata) **vaiçay(a)nt**<Toh.A vaijayant<Skr. vaijayanta: bir gökyüzü sarayının adı (M/89-49; EUES 837).
- vidar**<<Skr. vidara ~ vidāra: cehennemdeki bir dağın adı (M/82-37; EUES 844; Tokyürek: 367).
- viman**<Toh.A/B wimām/<Toh.B vimām<Skr. vimāna: göksel saray, semavi saray (M/36-2; EUES 845).
- v(i)rhār~virhār~v(i)rh(a)r**<Sğd. βṛγ'īr<Skr. vihāra: manastır; stüpa, türbe, kutsal yer (M/54-2; EUES 846).

2.4. Bitki, Hayvan ve Yiyecek İçecek Adları

Maytrisimit'te özellikle çiçek, ağaç gibi bitki adları çoktur. Bitkilerin çoğunluğu cennetle bağlantılı olarak Budizm'le ilişkilendirilir ve bu bitkilerin bazıları şifa özelliği taşır. Dua ve meditasyon aracı olarak kullanılan bazı ağaçlardan yapılmış objeler de Budizm için önem arz eder.

Bu başlık altında toplam 21 yabancı sözcükten 1 Soğdca, 1 Orta İranca, 2 Çince, 2 Toharca, 15 Sanskritçe kökenli sözcük vardır.

- asayan~ras(a)yan**<Toh.A rasāyam<Skr. rasāyana: iksir, yaşam iksiri, meyve özü (M/19-48; EUES 568).
- ažok**<Toh.A ašok<Skr. aśoka: bir ağaç (M/13-53; EUES 94).
- bağ**<Neupers. bāg/<CSğd. b'γ: bağ, bahçe, meyve bahçesi (M/69-13; EUES 136).
- bor**: şarap, alkol (Skr. madya'nın da eş değeri) (M/44-10; EUES 187); bor < Mpers. wine (DEMT: 90).
- čambu**<Toh.A/B jambu<Skr. jambu~jambū: jambol, Java eriği (M/37-7; EUES 220).
- činagantik**<<Skr. *jinagandhika: Himalaya'da yetişen şifalı bir bitkinin adı (M/5-16; EUES 232).
- čintan ~ čint(a)n**<Çin. zhan tan/<Sğd. cntn<Skr. candana: sandal ağacı, sandal ağacının tozu, sandal ağacının macunu; sandal ağacı renkli; sandal ağacından (M/18-34; EUES 233).
- hwa**<Çin. hua: çiçek; bir dağın adı (M/106-13; EUES 284).
- ikšu**<Toh.B ikššu<Skr. ikṣu: şeker kamışı (M/82-18; EUES 302).
- kalavink~kalav(i)nk**<Toh.A kalavīnk<Skr. kalavīnka: bir kuş adı (bir ötücü kuş) (M/32-14; EUES 321); **krbir**²³(?)<Skr. karavira: güzel kokulu oleander (M/55-29), **tamalaptr**<Skr. tamalapattra: güzel kokulu bir nebatın yaprağı (M/55-29); **tamalapatr**<Toh.B tamālapatrā~tamālapātr~tamālapātr<Skr. tamālapattra: *Garcinia xanthochymus* Hook. veya *Xanthochymus pictorius* yaprağı, *Cinnamomum tamala* (EUES 667).
- kužešay**<Toh.A kušešaiy~kušešaiyā<Skr. kušešaya: nilüfer, su zambağı (M/18-35; EUES 435).
- künčit**<Toh.A/B kuñcit: susam, küncü (M/82-18; EUES 441).
- lenhwa**<Çin. lian hua: nilüfer, mavi nilüfer (M/51-55; EUES 452).
- mandarak**<Toh.A mantārak~mandārak<Skr. mandārika: mercan ağacı (M/44-2; EUES 466).
- noš**<Sğd. nws̄: iksir, nektar (Skr. rasāyana) (M/69-42; EUES 500).
- paričatir**<Toh.A pariḷatṛā<Skr. pārijāta: cennet ağacı (muhtemelen << Skr. pāricitra) (M/37-16; EUES 552).
- patal**<<Skr. pāṭalā~pāṭalī: bir ağaç türü (M/39-26; EUES 554).

²³ *Maytrisimit*'te *krbir* kelimesi şu şekilde geçmektedir: *adruk adruk enger teger čintan tamalaptr abiruš krbirde ulatu (erdni)lig söğütler ıgaçlar... / türlü türlü, *salkım salkım olan ile candana tamālapattra, karavira, krbir ve öteki cevherli ağaçlar... (M/55/28-30). Tekin (2019: 332), notlar kısmında bir önceki sözcük *tamalaptr* ve *krbir* ifadesi için Sanskritçe *karavira* notunu düşmüştür. Sözlüklerde *krbir* kelimesinin anlamı bulunamamıştır fakat EUES'de (2021: 321), Sanskritçe *karavira* sözcüğü *kalvinkle* aynı verilmiştir. Bu sebeple bu üç sözcük aynı başlık altında incelenmiştir.*

pitpadi~p(i)tp(a)di<Sğd. ptpdy<Skr. pippalī: biber (M/56-2; EUES 558).

širiša<Skr. širiša: bir ağaç türü (M/39-34; EUES 653).

tal<Toh.B tā<Skr. tāla: hurma ağacı, palmiye, söğüt (M/29-8; EUES 665).

udumpar~udump(a)r~ud(u)mp(a)r<Toh.A *udumpar<Skr. udumbara: nadir bir çiçeğin ve ağacın adı; bir ülserin adı (M/39-38; EUES 786).

2.5. Değerli Taşlar

Budist sanatın önemli görsellerinden olan ve yazılı metinlerde birçok türü bulunan değerli taşlar ve kutsal kabul edilen bazı mecevheler de çalışmada tespit edilmiştir. Çince kaynaklı 2, Sanskritçe kaynaklı 6 sözcük şunlardır:

ārdini<<Skr. ratna: mücevher, değerli taş, değerli şey; mücevherden (M/106-12; EUES 112).

kimpak<Çin. jin bo: altın yaprak (M/51-4; EUES 381).

markat~m(a)rk(a)t<Sğd. mryt (manS)~mrkt (sogdS)<Skr. marakata: zümrüt (M/55-22; EUES 470).

sparir<Toh.B spherir<Skr. sphatika~sphatika: nefes taşı (M/28-20; EUES 624).

suryakant~suryak(a)nt<<Skr. sūryakānta: ay taşı (M/36-1; EUES 632).

šutse<Çin. shui jing: nefes taşı; nefes taşı mücevherli, nefes taşı(ndan) boncuk, mücevher (M/73-31; EUES 658).

vaiduri<<Skr. vaidūrya: beril, lacivert taşı, lazurit taş (M/29-13; EUES 837).

vaçar~v(a)çar<Toh.A/B vājār~wājār<Skr. vajra: yıldırım şeklinde bir silah (M/13-14; EUES 835).

2.6. Zaman, Ölçü ve Gök Kavramlarıyla İlgili Adlar

Maytrisimit'te zaman ve ölçü kavramını ifade eden yabancı adlar, çeşitli metaforik kullanımlarla genellikle sonsuzluğu anlatmak için başvurulan terimlerdir. Budizm'de zaman anlamı taşıyan iki kavram *kšan* ~ *kš(a)n* ve *k(a)lp* metinde de kısa ve uzun zamanı anlatmak için kullanılır. Ayrıca zaman ve ölçü dışında gökyüzündeki nesnelere de sonsuzluk kavramını yansıtmaktadır.

Çinceden geçen bir ölçü adı (*çik*) ve bir de takvim adı (*legžir*) haricindeki 8 sözcük, Sanskritçe kökenli zaman ve gök ifade eden adlardır.

asanke<Toh.A asaṃkhe/<Sğd. ''s'ny<Skr. asaṃkhyeya: Asaṃkhyeya çağı, uzun bir devir; sayısız (M/26-22; EUES 71).

b(a)drak(a)lp~badrak(a)lp<Toh.A bhadrakalp~Sğd. pttir-klp<Skr. bhadrakalpa: şimdiki çağ (M/8-12; EUES 135).

çik²⁴: arşın, endaze (M/75-39; EUES 232).

k(a)lp<Toh.A kalp/<Sğd. klp~krp~krph~kōph<Skr. kalpa: dönem, devir, çağ (M/48-12; EUES 324).

kuroš<Toh.A kroś<Skr. krosa: uzunluk ölçüsü, uzaklık ifadesi = ses erimi, çağırma (M/31-30; EUES 425).

kšan~kš(a)n<Toh.A/B kṣaṃ(~Toh.B kṣāṃ)/<Sğd. kšn<Skr. kṣāṇa: an, lahza (M/42-15; EUES 416).

legžir<Çin. li ri: takvim (M/46(ilave); EUES 452).

²⁴ *çik* sözcüğünü Şinasi Tekin, Çinceden geçtiğini bildirirken diğer kaynaklarda köken bilgisi verilmemiştir.

m(a)hak(a)lp~m(a)hakalp<Toh.A mahākālp<Skr. mahākālpā: büyük bir çağ (M/1-21; EUES 460).

muhurt<<Skr. muhūrta: kırk sekiz dakikalık bir müddet (M/13-56; EUES 479).

viçay<<Skr. vijaya: bir zaman birimi (Skr. muhūrta; Budist kozmolojide) bir gök katı (M/13-56; EUES 844).

2.7. Kutsal Eşya, Alet Edevat Adları

Budizm'de dua ve meditasyon aracı olarak kullanılan birtakım eşyalar vardır. Budistler özellikle dua ederlerken dua tekerlekleri kullanırlar. *Çakra* adı verilen bu tekerlekler, *dharma* ve *samsara* çarklarının dönüşlerini sembolize ederler (Yitik 2007: 334). Taçlar ve tahtlar da *Maytrisimit*'te kutsal olarak değerlendirilir. Bunlardan özellikle *kirita* adlı taçlar, Tanrı Hormuzta ve öteki büyük tanrıların başlarında bulunur.

Bu başlık altındaki 20 yabancı addan kaynağı Çince 2, Soğdca 2, Yunanca 2, Sanskritçe 14 sözcük bulunmaktadır.

asan<Toh.A/B āsām~āsām<Skr. āsana: taht, oturacak yer, heykel altlığı (M/7- 32; EUES 71).

böz²⁵<<Yu. Βύσσοϋ: bez, keten bezi, kumaş (Skr. caila ve paṭṭa'nın da eş değeri); pamuklu giysi; pamuklu (Ar. bazz, Mo. bös, Mandschu boso, Sür. būṣā) (M/24-12; EUES 193).

pra<Sğd. pr'~pr''~pr'kh<Mittelind. paḍāa<Skr. patāka~paṭāka: şemsiye, güneşlik, bayrak, sancak, tapınak sancağı (M/18-33; EUES 559).

çirhoş<Sğd. crxwšt: üzüm cenderesi (M/82-14; EUES 234).

ç(a)kir~ç(a)k(i)r~çakir<Toh.A cākār~cākārā/<Toh.B cākār/<Sğd. ckk̄r~cxr~cyr-<Skr. cakra: tekerlek; Buda'nın ve Maitreya'nın güzellik işareti; yedi mücevherden biri de (Skr. saptaratna); büyülü koruma için meditasyonla veya ritüelle oluşturulan teker (M/82-34; EUES 218).

didim~did(i)m<Sğd. dydȳm~dȳdm~dȳdmh/<MP/Parth. dīdēm<<Gr. διάδημα: alın çemberi, alın bağı, hükümdarın alın çemberi, taç, daire biçiminde bir şey, çelenk, mücevherat; kafa süsü, başlık (M/3-26; EUES 247).

k(a)lam<Toh.A kalām<Skr. kalama: yazı kara kalemi, kalem (M/61-2; EUES 321).

kirit<Toh.A kirīṭa<Skr. kirīṭa: alın çemberi, alın bağı, taç (M/2-54; EUES 383).

karaža~k(a)raža<Sğd. kr'z'kh<Skr. kāṣāya (Skr. cīvara): aşı boyası renkli rahip elbisesi, rahip cüppesi (Skr. cīvara) (M/18-55; EUES 336).

kuşatre<Toh.B kuṣātre~kuṣātre~kṣātre~kṣātre<Skr. chattra: güneşlik, şemsiye, tente, tapınak sancağı (M/44-4; EUES 428).

lankan<Çin. lan gan: tirabzan, korkuluk, parmaklık (M/31-32; EUES 451).

luu<Çin. long: değirmen, el değirmeni (M/40-04; EUES 457).

luk<Çin. lu: büyük tütsü kap, buhurdan (M/69-8; EUES 456).

nayut<<Skr. nayuta: yüksek bir sayı (M/1-32; EUES 487).

²⁵ *Maytrisimit*'te Süryaniceden geçen ve günümüzde de cins ad olarak kullanılan, Güncel Türkçe Sözlük'te (2022) "pamuk veya keten ipliğinden yapılan dokuma, çaput" anlamında verilen tek bir sözcük mevcuttur. *Böz* sözcüğü GTS'te Arapça kaynaklı olduğu yazılıdır ve bu sözcük, Gülensoy'un aktarımıyla Hasan Eren ve Sevan Nişanyan'a göre de Arapçadan alınmıştır. Gülensoy (2018: 82), Eski Türkçedeki *böz*-*büz*-*pös*-*pir* biçimlerinin kökenini Arapçaya bağlamanın doğru olmadığını, Eski Türkçeye Türkçedeki -z > Çuvaşça -r değişmesinden önce geçtiğini ifade eder. *Moğolca-Türkçe Sözlük*'te kaynağı Yunanca (Lessing 2017: 178), *Türkçe-Özbekçe Sözlük*'te Arapça (Yusupova 2018: 82), Wilkens'in (2021) sözlüğünde Yunanca, Hendrik Boeschoten'in (2023) sözlüğünde *böz* 'cotton cloth' (DEMT: 92) olarak kaynağı belirtilmeden verilmiştir.

psak~ps(a)k<Sğd. ps'k: çelenk, çiçek dizisi (Skr. mālya ve mālā'nın da eş değeri), taç (M/3-26; EUES 562).

şakti<<Skr. śakti: mızrak, kargı; śakti: etki, tesir, güç, kuvvet (M/84-12; EUES 642).

şarir~ş(a)rir<Toh.A şarir/<Toh.B śarīr/<śr'yr< Skr. śarīra: (Budist) kutsal emanet; kemik kalıntıları (M/109-22; EUES 645).

tar<<Skr. tari: sal, tekne, küçük gemi (M/31-13; EUES 676).

trižul<Toh.A trišul < Skr. triśūla: üç dişli mızrak (M/84-12; EUES 749).

v(a)ćrazan~vaćrazan<Toh.A vajrāsām~vajrāsām/<Toh.B vajrāsām~wajrāsām< Skr. vajrāsana: elmas tahti, elmas taht; Buda'nın aydınlandığı tahtın adı (M/1-26; EUES 837).

2.8. Budist Külliyata Dair Teknik Terimler ve Eser Adları

Tripitaka (üç sepet) kavramı ile ifade edilen Budist külliyat *vinaya*, *sutra* ve *abidharma* gibi metin türlerini içermektedir. *Maytrisimit* de Budist hikâyeler (avadāna ve jatāka) içerisinde önemli bir metindir. Budist düşünce sisteminde bu külliyatı tanımlayan ifadeler dışında Budist öğretiyi yansıtan birtakım özel terimler de yer alır.

Maytrisimit'te ilgili başlıktaki 9 yabancı ad Sanskritçe kökenlidir.

m(a)hasamaç~m(a)has(a)maç~mahasamaç<Toh.A mahāsamāc<Skr. mahāsamāja: bir Sūtra'nın başlığı (M/50-39; EUES 462).

maitris(i)mit~maitrisimit<<Skr. maitreyasamiti: bir metnin başlığı (M/1-11; EUES 465).

padira<Skr. patra: yaprak (p(a)tr), kitap sayfası (M/5--; EUES 549).

sudur<Toh.A/B sūtār~sūtār/<Sğd. swtr~swtr<Skr. sūtra: Budist metin, vaaz metni (M/50-34; EUES 627).

şastr~ş(a)str<Toh.A/B śāstār/<Sğd. ś'str<Skr. śāstra: Budist öğreti metni (M/38-4; EUES 645).

şlok²⁶<Toh.A/B ślok/<Sğd. ś'wk<Skr. śloka: dize, mısra, dörtlük, Śloka, Gāthā, şiir (M/27-3; EUES 654).

vinay<Toh.B vinai~winai<Skr. vinaya: tarikat disiplini (M/62-21; EUES 845).

vityastan<Toh.A vidyāsthāna<Skr. vidyāsthāna: (on sekiz) ilim sahası, bilim alanını vityastan şasatar ~ vityasatan şasatar: (on sekiz) ilim sahasının ders kitabı (M/3-28; EUES 848).

vyakaran~vyak(a)ran²⁷<Toh.A/B vyākaraṃ<Skr. vyākaraṇa: gramer, dil bilgisi; Budist edebiyatın on iki türünden biri; bir Śāstra'nın adı (M/38-50; EUES 849).

2.9. Mezhep, Cemaat ve Boy İfade Eden Adlar

Maytrisimit'te ilgili başlıkta 5 yabancı ad, Sanskritçe kökenlidir.

bursaṅ~burs(a)ṅ<Sğd. pwrnsn<Çin. fo seng<Skr. buddhasaṅgha: cemaat (Skr. saṃnipāta), topluluk, cemaat üyeleri, meclis (Skr. saṃnipāta), rahip topluluğu, (çoğulda) rahipler (M/22-1; EUES 202-203).

²⁶ Eski Türkçede özellikle Burkan sahasında kullanılan *şlok* kavram işaretli manzume, beyit, mısra anlamlarına gelmektedir. Şlok kelimesiyle birlikte Eski Türkçede şiirle ilgili terimlerden biri olan takşur (şarkı okumak) ve takşut (şiir, nazım, beyit, manzume) kavramları da *Maytrisimit*'te kullanılmıştır (Arat 2007: XIV).

²⁷ "Vyākaraṇa, 'Gramer, analiz, şekil değiştirme, gramatikal analiz, biçimsel kestirim, kehanet, geleceği bilme, sesi açık olarak yazma ve tartışma, başka bir deyişle bir gramer ya da Sūtra'da sesin doğru bir şekilde çıkması' anlamındaki terim, Buddha'nın müritlerinin aydınlanacağı konusundaki kehanetini anlatan bölümdür. (...) Terim, on iki külliyattan birini ifade eder." (Tokyürek 2019: 437).

sañik<Sğd. snk'yk/<Toh.A sãnik/<Toh.B sañik<Skr. sãnghika: (Budist) tarikata ait; cemaat malı (M/72-1; EUES 584).

şaki<Toh.A şakki/<Toh.B şakke/<Sğd. ş'ky<Skr. śākya: Buda'nın ait olduğu boyun adı; Śākya ailesine üye. 2. kişi adı (M/23-10; EUES 642).

vaibažike<Toh.B vaibhāṣike<Skr. vaibhāṣika: Vaibhāṣika ekolüne mensup (M/34-14; EUES 837).

vaibaś<Toh.A vaibhāś<Skt. vaibhāśa: Vaibhāśāśāstra için kısa başlık (M/95-15; EUES 837).

2.10. Diğer Adlar

Çalışmanın bu başlığı içerisinde önceki maddelere anlamsal olarak yerleştirilemeyen ve kökeni hakkında net bir yorumun olmadığı 11 yabancı sözcük yer almaktadır.

čankramit<Sğd. cnkrmyt/<Toh.B cañkramit<Skr. cañkramita: dolaşma, volta atma (M/5-23; EUES 221).

kakaksi²⁸<Skr. ? : gönlünü ve karnını bozmak (M/59-26); **kakasi** (BT 9: 55).

kerti<Skr. krta: yapılmış, suni; dünyevi (M/64-3); **kerti** (BT9: 56).

kral²⁹<Skr. karala: müthiş; gaddar, pek (M/42-12); **kalal**<Toh.B kalāl<Skr. kalala: hamileliğin ilk haftasındaki embriyo; **kalallıg** ~ **k(a)lall(ı)g**: Kalala kırı (EUES 321).

krtaḥst<Skr. krtaḥasta: mahir (M/46-3); **sidira**<<Skr. gandhahastin: koku fili (çiftleşme zamanında fillerin özel bir kategorisi) (EUES 271).

nikiši<Skr. nikaṣa: benzer (M/18-34).

pañčanvan<Skr. ? pañcaññānika (?) (M/81-24).

satu<Skr. setu: köprü (M/31-39); **şatu**: merdiven (EUES 646).

sidira<Skr. ? (M/93-14); **sydry**[?]; tryn (BT 9: 113).

sñast<Skr. ? (M/25-20).

vaysučik<Skr. ? (M/5-44); **vaişučik**<Toh.B vişucik <Skr. vişucikā: kolera (EUES 839).

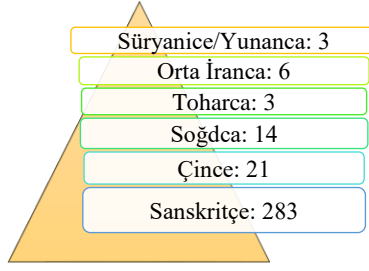
3. Sonuç

Maytrisimit'te anlamsal / sözlüksel ögelerden yabancı adların sözlüklerden yararlanılarak yeniden okunup anlamlandırılmasıyla şu sonuçlara ulaşıldı:

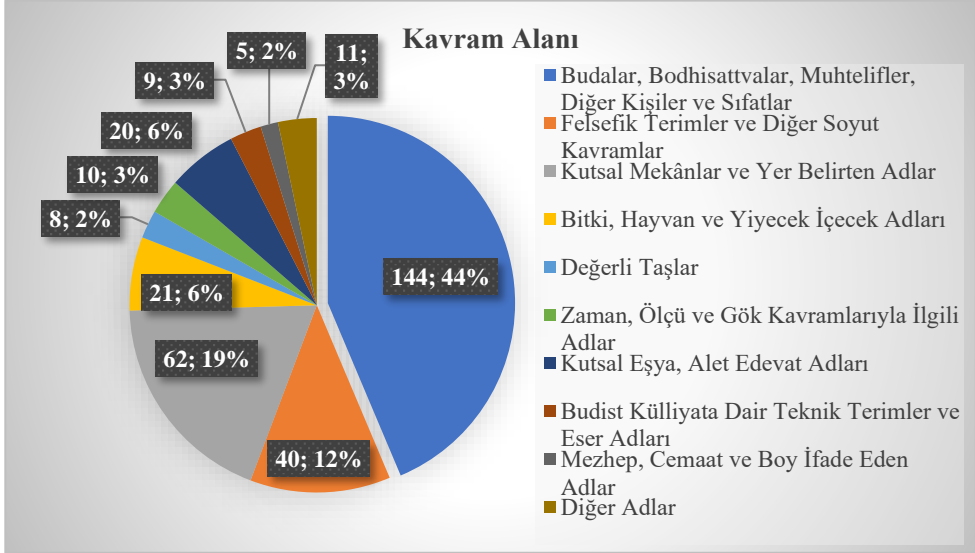
- Orijinalinin Sanskritçe olduğu düşünülen eser; Sanskritçeden Çinceye, Çinceден Toharcaya, Toharcadan da Eski Uygurcaya çevrilmiştir. Dolayısıyla 330 yabancı addan Sanskritçe kökenli 283 sözcüğün çoğu Toharca yoluyla Eski Uygurcaya girmiştir. Bununla birlikte Sanskritçe kökenli sözcüklerin Eski Uygurcaya geçiş aşamasına bakıldığında Soğdcanın da etkisi olduğu gözlenmiştir. Kaynak dili Orta İnanca ve Yunanca olan sözcüklerin çoğu da Soğdca yoluyla Eski Uygurcaya girmiştir. Soğdca, sözcük alışverişinde köprü vazifesi görmüştür aynı zamanda bu dilden doğrudan sözcük de alınmıştır. Bu yabancı dillerden alınan sözcükler Türkçenin fonetik yapısına uydurularak işlenmiştir.

²⁸ Tekin'in *kakaksi* şeklinde okuduğu kelime, BT9'da *kakasi* şeklindedir. Wilkens'in (2021) sözlüğünde ve diğer sözlüklerde *kakaksi* sözcüğüne rastlanılmamıştır.

²⁹ Sözlüklerde *kral* sözcüğüne rastlanılmamıştır; metin içindeki anlamına uygun *kalal* kelimesi bulunmuştur. *Maytrisimit* metninde bir yerde geçer: *ançulayu yime ögnüing kangning krallıg bir içinte kirmiş köngül .. at öngüg togurur*: yere saçılmış tohum taneleri (nasıl) önce mayalanırsa aynı şekilde de ananın ve babanın dehşet kırı içine girmiş gönül ad ve rengi doğurur (M / 42, 12).

Şekil 2. *Maytrisimit*'te Köken Bakımından Yabancı Adların Toplamı: 330

- *Maytrisimit*'te kişilerin çoğu, kutsal nitelik taşıyan varlıklardır. *Maytrisimit*'in yazılma amacı Maytrî'yı tanıtarak sevap kazanmak olduğundan metinde Budalar, bodhisattvalar, muhtelif kişiler vasıtasıyla Budizm'in temel prensipleri anlatılmıştır. Bunlarla birlikte diğer kişiler, unvanlar, sıfatlar, birçok kişiden bahsederken zamirlerin kullanılması metne canlılık katarak öğretici olma yolunu açmıştır. Bu metin vasıtasıyla Budist Uygur dinî söz varlığının yabancı adlar konusunda karma bir yöntemle oluştuğu, özellikle felsefik terimler konusunda yabancı terimlerin ağır bastığı sonucuna ulaşılmıştır. Aynı zamanda metinde geçen *samsāra*, *klēsa*, *nirvāna* gibi yabancı kavramların metaforlu kullanıma uygun olduğu gözlenmiştir.

Şekil 3. *Maytrisimit*'in Yabancı Dillerden Geçen Kavram Alanı

- Kavram alanı sınıflandırılmasıyla sayı olarak birinci sırada “Budalar, bodhisattvalar, muhtelifler, diğer kişiler ve sıfatlar” başlığındaki yabancı adlar, ikinci sırada “kutsal mekânlar ve yer belirten adlar”, üçüncü sırada “felsefik terimler ve diğer soyut kavramlar”, dördüncü sırada “bitki, hayvan ve yiyecek içecek adları”, beşinci sırada “kutsal eşya, alet edevat adları en çok kullanılanlardır. Böylelikle *Maytrisimit*'teki

yabancı sözcüklerin kavram alanının Budist çevrede terimleşen ifadelerle oluştuğu gözlenmiştir.

Sonuç olarak Türk dilinde çeşitli nedenlerle farklı boy, kavim, devletlerle ilişki kuruldukça yabancı sözcüklerin kullanım oranı da artmıştır. *Maytrisimit* metninde bu sözcüklerin kullanımına bakıldığında günümüze kadar gelen sözcüklerin sayısı toplam yabancı ad kullanımına oranla oldukça azdır. Öneri mahiyetinde bu metnin sadece yabancı adlar konusu bile tez olabilecek potansiyele sahiptir. Metnin içerisinde geçen anlam ögelerinin ve görev ögelerinin ayrı ayrı incelenmesi Türk diline katkı sağlayacağı kesindir. Bununla birlikte üzerinde taşıdığı ilk dram / tiyatro vasfını hâlen sürdürmesinden ve çağdaş eğitim anlayışında canlandırma esasına dayalı bir öğretim sistemi benimsenmesinden dolayı Türklere ait ilk veriler üzerinden bu sistemin kavratılması amaçlanmalıdır.

Kısaltmalar

Ar.	: Arapça	M. Soğd.	: Manici Metinlerde Soğdca
B. Soğd.	: Burkanca Metinlerde Soğdca	O.İ.	: Orta İran dili
Çin.	: Çince	O.İ.T.	: Orta İrancaya ait Turfan Metinleri
DEMT	: A Dictionary of Early Middle Turkic	Sak.	: Saka dili
EUES	: Eski Uygurca El Sözlüğü	Sğd.	: Soğdca
GTS	: Güncel Türkçe Sözlük	Skr.	: Sanskritçe
İr.	: İran dili	Sür.	: Süryani dili
KBS	: Köken Bilgisi Sözlüğü	Toh.	: Toharca
Kuç.	: Kuçan dili=Tohar dili	UW	: Uigurisches Wörterbuch
M	: Maytrisimit	VEWT	: Versuch Eines Etymologischen Wörterbuchs Der Türksprachen
Mo.	: Moğolca	Yu./Gr.	: Yunanca

Kaynakça

- Ağca, Ferruh (2021). *Dillik Ölçütlere göre Eski Uygurca Metinlerin Tarihlendirilmesi*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Aksan, Doğan (2000). *Türkçenin Sözcüğü*. Ankara: Engin.
- Aksan, Doğan (2006). *Türkçenin Gücü*. Ankara: Bilgi.
- Alyılmaz, Cengiz (2015). *İpek Yolu Kavşağının Ölümsüzlük Eserleri*. Ankara: Atatürk Üniversitesi.
- Alyılmaz, Cengiz (2020). ““Türk”, “Türkçe”, “Türk Dili” Kavram İşaretleri Üzerine”, *Türkçe Eğitimin Güncel Sorunları*. (Ed. Cengiz Alyılmaz, Onur Er ve İsmail Çoban). Ankara: Eğiten Kitap, 1-43.
- And, Metin (1985). *Geleneksel Türk Tiyatrosu*. İstanbul: İnkılap.
- And, Metin (2014). *Başlangıçtan 1983'e Türk Tiyatro Tarihi*. İstanbul: İletişim.
- Arat, Reşit Rahmeti (2007). *Eski Türk Şiiri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Baş, Asuman (2020). *Eski Uygurca Maytrisimit Nom Bitig'in Dili*. Yüksek Lisans Tezi. Eskişehir: Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Boeschoten, Hendrik (2023). *A Dictionary of Early Middle Turkic*. With the editorial assistance of John O'Kane. Handbook of Oriental Studies. Section 1 The Near and Middle East, Volume: 169. Leiden & Boston: Brill.
- Çoban, İsmail (2020). *Türkiye Türkçesindeki Alıntı Sözcükler*. Ankara: Eğiten Kitap.
- Dilâçar, Agop (2016). *Kutadgu Bilig İncelemesi*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Elverskog, Johan (2020). *Budist Uygur Edebiyatı*. (Çev. Mustafa Ağca ve Dilek Uzunkaya). Ankara: Türk Dil Kurumu.

- Gülensoy, Tuncer (2018). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Karağaç, Günay (1998). “Türkçenin Komşularıyla İlişkilerine Genel Bir Bakış”. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 28: 359-406.
- Karağaç, Günay (2016). “Türkiye Türkçesinin Geri Dönen Alıntıları”. *Aydın Türklük Bilgisi Dergisi*, 2: 67-68.
- Kaya, Korhan (2019). *Sanskrit-Türkçe Sözlük*. İstanbul: Pinhan.
- Köktürk, Milay (2015). *Kültürün Dünyası, Kültür Felsefesine Giriş*. Ankara: Hece.
- Lessing, Ferdinand D. (2017). Çev. Günay Karağaç. *Moğolca-Türkçe Sözlük*. Ankara: TDK.
- Ong, Jackson Walter (2020). *Sözlü ve Yazılı Kültür, Sözlün Teknolojileşmesi*. İstanbul: Metis.
- Räsänen, Martti (1969). *Versuch Eines Etymologischen Wörterbuchs Der Türksprachen*. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Röhrborn, Klaus (2017). *Uigurisches Wörterbuch Sprachmaterial Der Vorislamischen Türkischen Texte Aus Zentralasien – Neubearbeitung - II. Nomina- Pronomina Partikeln Band 2: as äzüük*. Germany: Franz Steiner Verlag.
- Şehitoğlu, Muammer (2020). *Eski Uygurca Maytrisimit Adlı Eserin “Oyun / Sanatı” Kavramları ve Eğitsel Öğeler Açısından İncelenmesi*. Doktora Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Şen, Serkan (2016). *Eski Uygur Türkçesi Dersleri*. İstanbul: Kesit.
- Tekin, Şinasi (1980). *Die uigurische Übersetzung eines Werkes der buddhistischen Vaibhasika-Schule*. 1. Teil : Transliteration, Übersetzung, Anmerkungen. 2. Teil: Analytischer und rückläufer Index.
- Tekin, Şinasi (2001). *İştikakçının Köşesi Türk Dilinde Kelimelerin ve Eklerin Hayatı Üzerine Denemeler*. İstanbul: Simurg.
- Tekin, Şinasi (2019). *Uygurca Metinler II-Maytrisimit-Burkancuların Mehdîsi Maitreya ile Buluşma-Uygurca İptidâi Bir Dram*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Tokyürek, Hacer (2019). *Eski Uygur Türkçesinde Budizm ve Manihaizm Terimleri*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Wilkens, Jens (2021). *Handwörterbuch des Altuigurischen Altuigurisch - Deutsch – Türkisch Eski Uygurcanın El Sözlüğü Eski Uygurca – Almanca – Türkçe*. Universitätsverlag Göttingen: Herausgegeben von der Akademie der Wissenschaften zu Göttingen.
- Wilkens, Jens (2021). *Uigurisches Wörterbuch - Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien*. Germany: Franz Stein er Verlag.
- Yavuz Öz, Duygu (2020). “Eski Türk Manzum Metinlerinde İşletime Sokulan Alıntı Sözcükler”. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı – Belleten*, 69: 35-100.
- Yitik, Ali ihsan (2010). “Budizm”. *Yaşayan Dünya Dinleri*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı.
- Yunusoglu, Mağrifet Kemal (2016). *Budist Türk Çevresi Eserlerde Metaforlar*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Yusupova, Nasiba (2018). *Türkçe-Özbekçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu.